

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ
ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

<https://doi.org/10.46630/bs.1.2021>

УДК 3+94

ISSN 2406 - 1190

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој

Година VIII, број 1

Главни и одговорни уредник
Љубиша Митровић, професор емеритус

Уредници

Ема Миљковић Бојанић (историја и култура)
Милорад Божић (регионални развој и сарадња)
Драган Тодоровић (друштвена питања и социологија)

Секретар редакције
Ивана Божић Миљковић

Редакција

Зоран Арацки, Ненад Благојевић, Вихрен Бузов (Бугарска), Данијела Гавриловић, Зоран Димић, Златко Жоглев (Македонија), Ана Коцић, Александар Лучинеску (Румунија), Јордана Марковић, Божо Милошевић, Весна Милтојевић, Борис Попиванов (Бугарска), Данијела Поповић, Иван Цветановић, Урош Шуваковић

Савет

Председник: Горан Максимовић

Чланови: Невил С. Арачиге Дон (САД), Јован Базић, Никола Божиловић, Вјекослав Бутиган, Зоран Видојевић, Срђан Вукадиновић (Црна Гора), Владимир Вулетић, Николај Генев (Немачка), Петре Георгиевски (Македонија), Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Жунић, Ђокица Јовановић, Вјеран Катунарић (Хрватска), Јонут Којокару (Румунија), Брацо Ковачевић (Босна и Херцеговина), Мирјана Крстовић, Тодор Куљић, Горан Максимовић (председник Савета), Љубинко Милосављевић, Петар-Емил Митев (Бугарска), Љубиша Митровић, Павел Ољхов (Русија), Думитру Отовеску (Румунија), Миливоје Павловић, Васил Проданов (Бугарска), Александар Растовић, Предраг Симић, Драгана Стјепановић Захаријевић, Дарко Танасковић, Синиша Таталовић (Хрватска), Абидин Темизер (Турска), Сергеј Флере, Хараламбос Цекерис (Грчка), Иван Цвитковић (Босна и Херцеговина), Валентин Шаленко (Русија)

Ниш 2021.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Година VIII/1

Ниш 2021.

УДК 3+94

ISSN 2406 - 1190

BALKAN SYNTHESSES

Journal for social issues, culture and regional development

Vol. VIII, Number 1

Editor-in-Chief

Ljubiša Mitrović, Professor Emeritus

Editors

Ema Miljković Bojanić (history and culture)

Milorad Božić (regional development and cooperation)

Dragan Todorović (social issues and sociology)

Technical Secretary

Ivana Božić Miljković

Editorial Staff

Zoran Aracki, Nenad Blagojević, Vihren Bouzov (Bulgaria), Danijela Gavrilović, Zoran Dimić, Zlatko Žoglev (Makedonija), Ana Kocić, Alexandar Luchinescu (Romania), Jordana Marković, Božo Milošević, Vesna Miltojević, Boris Popivanov (Bulgaria), Danijela Popović, Ivan Cvetanović, Uroš Šuvaković

Council

President: Goran Maksimović

Members: Neville S. Arachchige Don (USA), Jovan Bazić, Nikola Božilović, Vjekoslav Butigan, Zoran Vidojević, Srđan Vukadinović (Montenegro), Vladimir Vuletić, Nikolai Genov (Germany), Petre Georgievski (Macedonia), Dragoljub B. Đorđević, Dragan Žunić, Đokica Jovanović, Vjeran Katunarić (Croatia), Ionut Cojocar (Romania), Braco Kovačević (Bosnia and Herzegovina), Mirjana Kristović, Todor Kuljić, Goran Maksimović (President of Council), Ljubinko Milosavljević, Petar-Emil Mitev (Bulgaria), Ljubiša Mitrović, Pavel Olhov (Russia), Dumitru Otovescu (Romania), Milivoje Pavlović, Vasil Prodanov (Bulgaria), Aleksandar Rastović, Predrag Simić, Dragana Stjepanović Zaharijevski, Darko Tanasković, Siniša Tatalović (Croatia), Abidin Temizer (Turkey), Sergej Flere (Slovenia), Charalambos Tzekeris (Grčka), Ivan Cvitković (Bosnia and Herzegovina), Valentin Shalenko (Russia)

Niš 2021.

University of Niš
Faculty of Philosophy

BALKAN SYNTHESSES

JOURNAL FOR SOCIAL ISSUES, CULTURE
AND REGIONAL DEVELOPMENT

Vol. VIII, Number 1

Niš 2021.

САДРЖАЈ

Вјекослав Бутиган НА МЕГА ТАЛАСУ ДИГИТАЛНЕ КУЛТУРЕ	9
Жарко Ђорић ПРЕКОГРАНИЧНА САРАДЊА КАО ПРЕТПОСТАВКА РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – СТАЊЕ, ПОТРЕБЕ И ПРЕПРЕКЕ	25
Željko Mirkov ТЕОРИЈСКИ I ДОКТРИНАРНИ ОКВИРИ НАМЕТАНЈА АМЕРИЧКОГ УТИЦАЈА НА БАЛКАНУ 1990–ИH ГОДИНА	55

НА МЕГА ТАЛАСУ ДИГИТАЛНЕ КУЛТУРЕ

Резиме

У раду се приказују: настанак и развој дигиталне културе на основу четврте индустријске информационо-комуникационе револуције, структуре и динамике информатичког друштва и њене социокултурне, економске и политичке импликације. Насупрот њој представљена је дигитална контракултура као деструктивни процес ратних разарања, масовних миграција народа, криминализације друштва, експлоатације људи и народа, медијских манипулација, угрожавања слободе и људских права и даљег потчињавања већине друштва центрима отуђене моћи.

Позитивна остварења комуникативна ума су под снажном пресијом политичке комуникације која је загађена лажним вестима, постистинама, пропагандом и цинизмом сваке врсте. Дат је кратак осврт на развој дигиталне културе у Србији, њене последице и могућности развоја. У дигиталној култури називу се нови историјски актери за стварање нове партиципативне политичке културе која подстиче социјалну мобилизацију за стварање новог, хуманијег друштва у коме се остварује аутономно индивидуално и групно сопство, слободних и равноправних људи.

Кључе речи: дигитална култура, дигитална контракултура, информационо-комуникациона револуција, комуникативни ум, дигитална култура у Србији.

Плима дигиталне културе постала је савремени светски тренд. У другој половини двадесетог века Сједињене Америчке Државе и Западна Европа ушле су у нову фазу развоја названом постиндустријско, информатичко друштво, са културом постмодерне. У последњим деценијама 20. века и почетком 21. века настала је информатичко-технолошка „тиха револуција“ са микроелектроником, чиповима (транзисторима и електронским колима), микропроцесорима и мини рачунарима, телекомуникацијама, опто-електроником, нано технологијом, технологијом транспорта, генетским инжењерингом. Ове иновације примењене су у новим медијима, личним рачунарима, чипованим документима, дигиталним камерама, мобилним телефонима, електронским кућним уређајима, електронској пошти, електронској трговини, електронском финансијском пословању, електронским књигама и новинама, разним електронским справама, роботима, електронским мрежама, виртуелном простору и времену.

¹ butigan.pi@sbb.rs

У средишту те револуције налазе се нове дигиталне технологије у којима се стварају: електронски дигитализовани медији: телевизија, радио, филм, интерактивни мултимедији, електронска музика (техно-музика), видео игре, дигитална телефонија са протоколом примењених мрежа за њих (WAP) прикључених на интернет (светску мрежу), нет-арт (уметност на мрежама) и посебно виртуелна стварност. Оне су допринеле брзом ширењу информатичко-комуникацијских технологија путем дигиталног језика заједничког за стварање, прикупљање, чување, обраду и пренос информација.

Термин “дигитално” настао од енглеске речи “digital” – цифарски бинарно изражени подаци у дивалентном облику, као 0 и 1 (дивалентној логици). Њима се исказују дискретне вредности у електронским машинама – рачунарима. Због тога се дигиталне и рачунарске технологије сматрају синонимима.

Нове технологије су испуниле многе области рада и живота и изазвале скоро митски однос људи према њима. Неприметно се формирала дигитална култура, не само под утицајем нових информационо-комуникационих технологија већ и других социјалних и културних фактора. Чарли Гир (Charlie Gere) пише да је дигитална култура: „особен начин живота групе, или група људи, у датом историјском времену, што је једно од корисних одређења културе као кључне речи коју дугујемо Рејмонду Вилијамсу“ (Гир, 2011: 17). Вилијамс је у „Речнику друштвене културе“, издатом 1976. уврстио и дигиталну културу. “Дигитално... обухвата како израђевине, тако и системе означавања и комуникације који јасно разграничавају наш начин живота од начина живота других” (ибидем). Поред синтагме “дигитална култура” у оптицају су и синтагме: “електронска култура”, “кибернетска култура”, “дигитална естетика”, ”дигитална уметност”. Дигитална култура је конститутивни део савременог умреженог друштва које је анализирао Мануел Каstelс (Kastels, 2016).

Систем електронских комуникација својим обликовањем постојеће културе променио је њен изглед и значај. Културни садржаји у овом систему дигитализоване производње, размене и дистрибуције сигнала и порука, умањили су значај традиционалних облика непосредног преношења културе: морала, религије, идеологије и њихових вредности. Интегрисани системи комуникације много су ефикаснији у индоктринацији. Поред тога, овај нови комуникациони систем, посредован друштвеним интересима и државним политикама, наговестио је нову културу интерактивних комуникативних мрежа (писане, говорне и аудио-визуелне комуникације) и виртуелне стварности са системом друштвених мрежа снабдених метајезиком и доминантном метамрежом изнад њих, преко које светски финансијски центри моћи управљају светом. Културне творевине у њима добијају изглед „дигитализованог аудио-хипертекста“ (Кастелс, 2018: 650). У интегрисаним порукама истих медија пласирају се помешано вести, образовни садржаји, забава, пропаганда, рекламе, шоу програми, ријалити... У њима је избрисана разлика између популарне и научне културе, информисања, убеђивања и завођења. У дигиталној стварности

комуникативни ум реалност претвара у виртуелност, сједињавањем прошлости, садашњости и будућности (Кастелс, 2018). Ствара се култура „стварне виртуелности“ људског и материјалног симболичног постојања, потпуно обухваћена у виртуелној поставци слике, унете у људско искуство. С обзиром на то да култура егзистира у комуникацијским процесима, коришћењем симболичног представљања културних добара и вредности, систем електронске комуникације производи „стварну виртуелност“.

“То је систем којим је сама стварност (тј људско материјално /симболично постојање) у потпуности обухваћена, потпуно уроњена у виртуелну поставку слика, у свет фантазије, у којем појаве не постоје само на екрану којим се искуство преноси већ и само постају то искуство“ (Кастелс, 2018: 533, 534).

А с обзиром на то да је и комуникациони систем културни производ Кастелс претходну констатацију допуњује хипотезом коју затим аргументује „да се ствара једна нова култура, *култура стварне виртуелности*, у којој су дигитализоване мреже мултимодалне комуникације постале тако инклузивне у погледу свих културолошких израза и личних искустава, да су виртуелност учиниле фундаменталном димензијом наше стварности“ (Кастелс, 2018: 35). Виртуелни простор и време створили су могућност презентације догађаја који су се десили и пре десетина, стотина и хиљада година.

Дигитална хуманистика систематисала је и презентовала културно наслеђе различитих народа и учинила их доступним најширим слојевима друштва, чиме је демократизовала културу.

Дигитална револуција утицала је на промену друштвене структуре стварањем мрежне структуре друштва, то јест, виртуелног друштва на мрежама. Такво друштво у настајању успоставља нову структуру „доминантних функција и процеса“ (Кастелс, 2018). Њену материјалну основу чини информациона технологија. „Мреже образују нову друштвену морфологију наших друштава, а ширење логике умрежавања значајно мења функционисање и резултате у процесима производње, искустава и моћи, као и у култури“ (Кастелс, 2018: 642). Кастелс придаје већи значај „логици умрежавања“ од „уских, специфичних друштвених интереса“ који се изражавају у мрежама. Од учешћа у мрежи и њене динамике према другим мрежама зависи извор доминације и промена у друштву у коме превладава „морфологија над друштвеним деловањем“ (Кастелс, 2018: 642). С тим у вези Кастелс констатује да је велика већина људи на планети искључена из мрежа у којима се остварују богатство, моћ и врхунска култура, укључујући и технолошку. Поруче које нису у мрежама остају у маргинализованим субкултурама. Због тога је виртуелно постало нова религија у настајању коју исповеда „секуларно свештенство“ (Берлин, Чомски, у Ломпар, 2015). Са њом се завршава секуларизација друштва, уз постојање многих религиозних брендова. Друштва су расчарана самим тим што се „сва чуда налазе у мрежама и могу да се прикажу у различитим комбинацијама слика“ (Кастелс, 2018).

„Мрежа је скуп међусобно повезаних чворова. Чвор је тачка у којој се секу линије. Конкретна природа чвора зависи од конкретне врсте мреже“ (Кастелс, 2018; 643). Укљученост, или искљученост из мреже и утицајност мреже на друге мреже детерминишу основне процесе и функције у друштву. Мреже су отворене за неограничен пријем чворова под условом да имају исти код (шифру) мреже (вредности и циљеве деловања). У функционисању мрежа велику улогу имају „прекидачи“. „Привилегован инструмент власти су прекидачи који повезују мреже (На пример финансијски токови који преузимају контролу над медијским империјама које утичу на политичке процесе)“ (Кастелс, 2018:644). Ови прекидачи су „основни извор обликовања, вођења и обмањивања друштва“ (ибид). Управљачи тим прекидачима су носиоци друштвене моћи које Кастелс назива „скретничарима“. Преко глобалне мреже капитала, мреже послодаваца, разних друштвених мрежа и монопола на информације, капиталисти обликују друштвене односе на планети (Кастелс).

УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА ПОЛИТИЧКУ КУЛТУРУ

И политичка култура формира се у медијском простору под утицајем капитала и изражава језиком електронских медија. У том простору персонализованог лидерства форматизован је језик електронских медија којим се утиче на доношење политичких одлука, утврђивање политичких циљева, на политичке процесе, политичке актере и институције. Капитал је комодификовао демократију за прављење профита (Кастелс, 2018: 645). Тако модулирана демократија утиче на политичке организације и институције, политичке актере, политичке процесе и доношење политичких одлука. Власници капитала путем политичких институција креирају своју моћ у складу са својим интересима и вредностима. Ту моћ намећу креирањем значења у људским умовима преко симболичке манипулације, или преко државне силе (Кастелс). Овој доминантној моћи супротстављају се освешћени грађани и захтевају уношење њихових интереса и вредности у политичке институције. Ако већина грађана мисли да у институцијама нису уграђени њихови интереси и вредности, долази до њихових захтева да се то учини и до ангажовања за извођење реформских или револуционарних промена. У друштву се тежи остварењу равнотеже моћи и контрамоћи која се тешко и ретко постиже уз политичке компромисе.

Дигитална комуникација је мултимодална јер друштвени актери могу да комбинују добијене информације у складу са циљевима које имају у комуникацији и тако остваре аутономију од институција друштва и створе сопствене комуникационе мреже. Дигитална комуникација постала је оруђе за мобилизацију, организацију, делиберализацију, координацију и одлучивање грађана на друштвеним протестима и у умреженим друштвеним покретима. Помоћу ње створена је „посебна култура, култура аутономије, фундаментална културна матрица савремених друштава“ (Кастелс, 2018б: 220). Помоћу

те културе тражи се „културна трансформација наших друштва“ и стварање новог система вредности, заснованог на индивидуацији и аутономији. Кастелс индивидуацију објашњава као културну тенденцију да појединци буду „творци пројекта њиховог понашања ка заједничком деловању у остварењу идеала хуманизма“ (Ибид), за разлику од индивидуализма који тежи остварењу благостања појединаца као крајњу сврху живота. Аутономију одређује као способност друштвених актера да постану субјекти друштвених пројеката независно од постојећих институција друштва, у складу са њиховим вредностима и интересима. Аутономију остварују умрежавањем са другим појединцима које им омогућава деловање по сопственом избору вредности и интереса, чиме се ствара синергија друштвених актера ангажованих на стварању праведнијих друштвених односа. Културна аутономија младих нарочито је важна зато што се они највише супротстављају застарелим политичким институцијама, насталим у превазиђеним друштвеним структурама и што су најактивнији у друштвеним покретима. Они се најлакше сналазе у коришћењу дигиталних технологија у својим активностима, у хибридном свету „стварне виртуелности“. Они су највише заступљени на сајтовима, блогovima, платформама и аутономно конструисаним друштвеним мрежама које самостално воде и контролишу. Преко њих изражавају свој бунт, револт и наду у бољу будућност.

Дигиталне платформе попут Фејсбука, Твитера, Инстаграма, Гугла, Амазона, смарт телефона..., омогућиле су стварање политичке културе империјализма на једној и „дигиталне барикаде“ подвлашћених на другој страни (Jin Jong, 2015). Политичка култура дигиталних платформи усредредила се на ширење стратегија мултинационалних корпорација за потчињавање националних држава глобализованом капиталу и коришћење политике за остварење бизниса. Дигиталне платформе су утицале на увећање акумулације транснационалног капитала (већег од буџета многих држава), дигиталне културе и развој друштвених мрежа Запада. Нарочито су повећале доминацију Сједињених Америчких Држава над националним државама у економској, политичкој и културној области у виду неоимперијализма. Он је укључио у себе савремени информациони и културни империјализам. Сједињене Државе доминирају у дистрибуцији филмова, музике и видео игара. Тако се створио платформни неоимперијализам као облик културног империјализма преко кога се остварује мека моћ у владању светом.

У дигиталном простору настале су дигиталне политичке партије које се залажу за успостављање онлајн демократије (Gerbaudo, 2019). После масовних и медијских политичких партија дигиталне политичке партије обећавају радикалну трансформацију либералне демократије која је довела до кризе политичке репрезентације и њене легитимације. Оне у оквиру партиципативног политичког дискурса обећавају да ће заступати интересе грађана, да ће бити отворене за сарадњу, транспарентне, одговорне, у директној комуникацији са грађанима, захтевати друштвене промене и стварање новог заједништва.

Интернет обезбеђује комуникациону платформу за остварење

културе слободе и супротстављање отуђеним центрима моћи. „Одлучујућа битка за друштвене промене одвија се у главама људи и у том смислу умрежени друштвени покрети остварили су велики напредак на међународном нивоу“ (Кастелс, 2018б: 225), уз велики број грађана који се „колебају између жеље и резигнације“ (исто, 226).

Комуникационе мреже постале су главни извор глобалне моћи. У њима се стварају значења на којима почива моћ са тенденцијом да се преко државе и њених институција претворе у правне норме којима су потчињене све друге мреже. У складу са тим Кастелс идентификује субјекте моћи у умреженом друштву: програмери који кодирају сваку област важну за живот (влада, медијске, финансијске, научне и техничке институције), скретничари (медијски магнати) који су ушли у политичку класу, финансијске елите које финансирају политичке елите, а ове им узвраћају када западну у кризу, академске институције које финансира крупни бизнис.

Политичка моћ материјализује се у политичкој структури. У њој се издвајају чворишта расподеле богатства и моћи у свакој земљи а мега чворишта у вишеслојним мрежама светских метропола сажимају капитал, моћ, богатство и иновације. Али политичке одлуке се не доносе у електронским мрежама, већ у микромрежама непосредних контаката „очи у очи“, из арканских и безбедносних разлога, а спроводе се преко политичких институција и њихових националних и интернационалних електронских мрежа, вертикалних и хоризонталних, јавних и приватних.

Нерешени друштвени антагонизми који произилазе из економских криза, експлоатације, сиромаштва, неправде, дефицита демократије, понижења, неодговорне и корумпирани финансијске, политичке и културне власти, економске, политичке и родне неједнакости, расизма, репресивности државе, ксенофобије, верског фанатизма и фундаментализма, полиморфних ратова, гушења личних слобода, непресушни су извор протеста, побуна и друштвених покрета. Светска економска криза је уздрмала темеље глобализованог капитализма. Глобализам је ослабио националне државе у обављању регулаторних функција и изазвао кризу легитимитета представничке демократије. Сви друштвени покрети, од индигнадоса у Шпанији 2004, кухињске револуције на Исланду 2009, побуна у арапским земљама 2011. (Тунису, Египту), у Грчкој, Португалији, Италији, Енглеској Сједињеним Америчким Државама, Бразилу, Чилеу... користили су интернет, бежичне комуникационе мреже и дигиталну технологију у мобилизацији, организацији протеста и окупирању хибридних јавних простора, тражећи више правде за потлачене. Видљиво је да глобализовани капитал не може више да контролише друштво преко обезбеђивања економског благостање за глобализацијске елите и средње друштвене слојеве.

У прошлости природа је доминирала над културом која је тражила могућности како преживети у суровој и непредвидљивој природи. У модерном добу, на основу друштвене еволуције и техничко-технолошког развоја створен је културни образац друштвене организације и друштвене интеракције који обезбеђује супремацију културе

над природом. „То је почетак информационог доба које се одликује аутономијом културе у односу на материјалну базу нашег постојања“ (Кастелс, 2018: 652). Ослобођен од природне зависности човек почиње више да живи друштвеним и културним животом. Мада је човек мање угрожен од природе постаје више угрожен од експлоатације, неслободе, манипулације и разних видова потчињавања (Кастелс).

У дискурсу о пореклу дигиталне културе постоје два основна гледишта. Једно полази од тога да дигитална култура представља дисконтинуитет од претходне културе и да је директни производ дигиталне технологије. Насупрот њој је гледиште да је дигитална култура настала дијалектичком синтезом више друштвених и културних састојака. Још је Делез тврдио да је машина прво друштвени производ па тек после постаје технички уређај. У сваком историјском типу друштва налази се нека машина као основ производње (парна машина, електрична машина, мотор са унутрашњим сагоревањем, рачунар). Према томе, и дигитална технологија прво је настала као начин мишљења и делања у њој које обухвата „апстракцију, кодификацију, самоуправљање, виртуелизацију и програмирање“ (Гир, 2011: 18). А све то је изражено језиком који је састављен из посебних дискретних јединица уобличених у посебну дигиталну културу. Поред технологија у дигиталној култури кристализовани су: потребе капитализма за превазилажењем економских криза у које је циклично упадао, потребе за вођење Другог светског рата, касније за хладноратовске стратегије великих сила; авангардна уметност, контракултурни техноутопизам западне обале у Америци, постмодерна критичка теорија, постмодерне филозофије; идеологије и политике партиципативне демократије; друштвени покрети за стварање нових облика организације друштва равноправних људи, нове друштвене заједнице и културне субјективности (Гир, 2011). Томе треба додати да се дигитализоване технологије данас користе за вођење „хибридних ратова“, шпијунирање и преумљавање „некооперативних народа“ са владарима света.

Гир је посебно нагласио друштвену димензију дигитализације и односе између моћних и немоћних: „...свет се налази у некој врсти стања зачараности, опчињености, у коме, заварани ефектима нових технологија и медија, и оним што они наизглед обећавају, пропуштамо да видимо да су они део *апарата потчињавања, контроле и експлоатације*“ (Гир, 2011: 20, ит. В.Б.). Ове технологије омогућавају крађу личних података и личних идентитета за потребе криминалних активности и владање људима.

Ханс Магнус Енцесбергер (Hans Magnus Enzensberger) разликовао је две групе теоретичара о дигитализацији. Једну је назвао „дигиталним јеванђелистима“ а другу „дигиталним апокалиптичарима“ (према: Остен, 2005). Јеванђелисти су прорицали долазак електронске демократије и укидање друштвене хијерархије, неисцрпно коришћење планетарних ресурса. Према њиховом схватању све проблеме људи решиће Киборзи, машине са људским способностима (вештачком интелигенцијом) који ће заменити људе у многим пословима.

Насупрот њима дигитални апокалиптичари су предвиђали страшну будућност владавине машина над људима, медијске симулације и манипулације и „виртуелни свет без душе“.

Енцесбергер одбацује ове крајности речима: „Пророке медија који себи или нама проричу апокалипсу, или ослобађање свих невоља и зала, требало би, заправо да извргнем подсмеху, јер то и заслужују“ (према: Остин, 2005: 93). Наиме, глад се не може утолити симулацијама, зубобоља отклонити виртуелно. Постоји једини стварни живот ван дигиталног света (Есценбергер).

Развијена капиталистичка друштва формирала су дигиталну културу и помоћу ње рационализују пословање и свакодневни живот становника. Дигитализација је ушла у материјалну производњу (индустријску и пољопривредну), у финансијске системе, у „напредне услуге“ (Кастелс), здравствену заштиту, социјално осигурање, образовање, културу (уметност, религију, забаву, спорт...), државну управу, транспорт, трговину, туризам, управљање животном срединам, криминалне активности и ратовање. Ту се, пре свега, мисли на замену аналогног начина пословања дигиталним технологијама у циљу побољшавања перформанси, организације пословања и бржег прилагођавању пословном амбијенту који се убрзано мења. У Европској унији процес дигитализације пословања прати се помоћу индекса дигиталне технологије и друштва (*The Digital Economy and Society Index*) помоћу кога се мери брзина раста и развој дигиталних технологија. Индекс представља пондерисање 5 категорија: повезаност (25%), људски капитал (25%), коришћење интернета (15%), интеграција дигиталних технологија (20%) и јавни дигитални сервиси 15%. Дигитализација највише доприноси опстанку и развоју капиталистичког система. DESI у 2016. години за Републику Србију износи укупно 0,36 и налази се на последњем месту у поређењу са 28 чланица Европске уније. Индекс се изражава од 0-1.

Информациона глобална економија има дигитализовану културну матрицу организовања производње, расподеле и потрошње. Следећи Веберова учења о духу капитализма проистеклом из етике протестантизма, Кастелс запажа да је информатичка економија до те мере прожета културом да је потребна економска наука заснована на култури да би објаснила логику привредног развоја. Култура се највише материјализује у организационим логикама и институцијализацији односа између економских ауторитета у информационој економици. Култура у координацији са начином производње, технологијом и институцијама друштвене средине обликују организационе форме информационе економије. Пословна култура усклађује се између привредних субјеката и власти у остварењу економске политике. Према томе, савремено тржиште не одређује само понуда и потражња, као у индустријском друштву, већ и стратегије и открића у информационим мрежама. С тим, што „информационизам“ не замењује доминантни капиталистички начин производње. Он само помаже да „лепак културе“ (Кастелс) повеже елементе развојне парадигме уз помоћ корпоративног етоса акумулације капитала и конзумеризма. Али остаје да

држава и национални идентитет могу да буду одлучујући у глобалној конкуренцији.

Информационе технологије побољшавају организационо-комуникациону димензију економског пословања, али не обезбеђују аутоматски и већу продуктивност економичност и рентабилност рада, уколико се оно заснива на застарелим базичним технологијама у производњи и вршењу услуга. Примитивна индустријска или пољопривредна производња ма колико дигитализована не постиже потребну продуктивност и не повећава друштвени бруто производ.

У капиталистичкој умреженој економији нејасни су класни односи у тимском умреженом раду између власника средстава рада, менаџера, службеника и радника. Кастелс доказује да нема глобалне капиталистичке класе већ постоји безлични колективни капиталиста у облику интегрисане мреже капитала којим се управља електронском „мрежом над мрежама“. Она обликује центре капиталистичке акумулације, управља њима и понашањем капиталиста које приморава да се потчине глобалној мрежи. Капиталистичка класа ограничена је појединим областима у којима је пласирала капитал а различитог је порекла у разним државама Кини, западној Европи, Сједињеним Америчким Државама, Русији, југоисточној Азији.

За разлику од концентрисаног глобалног капитала радна снага је локална. Примена информационо-технолошких технологија донела је велике промене у раду радника укидањем великог броја радних места, увођењем флексибилног рада без сталног запослења, повећањем прекаријата (повременог и привременог рада), рада два и више посла, рада на даљину (од куће). Радна снага изгубила је колективни идентитет, јер је подељена у деловању и индивидуализована у капацитетима, условима рада, интересима и програмским оријентацијама (Кастелс, 2018). Борбу између разних капиталистичких класа и разних радничких класа Кастелс лоцира око „огољене логике токова капитала и културолошких вредности људских искустава“ (Кастелс, 2018: 650).

Проналазак и примена информационо-комуникационих технологија у развијеним земљама Запада још више су повећале друштвене неједнакости између развијених и неразвијених земаља. Мултинационалне компаније које користе и извозе ове технологије остварују највеће профите. Колевка електронске научно-технолошке револуције, Сједињене Америчке Државе највећи су извозник информација и информатичко-комуникационих технологија. Преко њих остварује своје неоимперијалне интересе.

ДРУШТВЕНИ УМ У ДИГИТАЛИЗОВАНОМ ДРУШТВУ

У дигитализованој цивилизацији, у којој доминира комуникативни ум, нужно се поставља питање места друштвеног ума у њој. Друштвени ум је вековима и миленијумима тражио и искушавао најбоље друштвено уређење за живот људи настојећи да одговори на питање како може да се остваре умни друштвени односи и умно владање друштвом. Један (неумни) одговор на то питање био је да управљање

друштвом треба препустити експертима и професионалним функционерима и политичарима који треба да доносе одлуке о решавању друштвених проблема и прогресивном усмеравању друштвеног развоја на основу онога што предлажу уређаји вештачке интелигенције и алгоритми. Либералистичке вредности слободе и једнакости потиру се инфотехнологијама, биотехнологијама и алгоритмима информатичке датотеке која производи неслободу и неједнакост. Само 1% најбогатијих у свету богатих чини још богаћим и моћнијим. Успоставља се хоризонтална и вертикална глобализација богатих која економске неједнакости уз помоћ савремених биотехнологија омогућавају биолошке привилегије у заштити и продужавању животног века и стварању биолошких касти (Хараре, 2019). „Они који поседују информацију, поседују будућност“ пише Хараре (2019: 108). Власници информација постају нови владари света. Многи биометријски сензори из људског организма и мозга шању податке машинама, а затим разним корпорацијама и владиним агенцијама које контролишу и манипулишу људима приликом одлучивања о решавању важних друштвених проблема.

Инфотехнологије и биотехнологије изазивају структурне промене у глобалном и националним друштвима које омогућавају успостављање дигиталне диктатуре „светске класе бескорисних (Хараре, 2019).

Други одговор дала је либерална теорија истичући тржиште као регулатора економских процеса и плуралистичку демократију као чувара слободе грађана остварења њихове политичке воље у избору представника у репрезентативним институцијама.

Информационо-комуникациона техника створила је средства за масовну манипулацију људима. Јавно мњење може да се помоћу њих обликује по жељи и према интересима манипулатора у центрима друштвене моћи. Свакодневно се производе и преносе до људи велике количине информација, у интересу владавине, међу којима су у великој мери неистините које служе за обманљивање, завођење, навођење на потрошњу, „испирње мозга“, пропаганду и рекламу. Тако оне више дезинформишу људе, него што што их обавештавају о важним друштвеним збивањима и донетим одлукама које утичу на њихове животе. Да би се дошло до истинитих информација, потребно их је добро платити, а за оне веома важне информације потребно је консултовање научне литературе рецензиране од угледних научника и експерата, научне заједнице као „најпоузданијег извора знања (Харари, 2019). Ако се спозна истина о себи и свету, онда се може очувати ментална стабилност у непознатим ситуацијама које стварају убрзане друштвене промене. „Испод свих лажних вести налазе се стварне чињенице и стварне патње.“ По схватању Харареа информације су веома значајна имовина у данашњем друштву (Харари, 2019), под условом да се у њима разликује битно од небитног у стварању погледа на свет и налази њихов смисао.

Гадамер је констатовао са повећавањем информисаности људи не долази и до развоја друштвеног ума. „Повишавање нивоа информис-

саности, према томе, не означава нужно оснажење друштвеног ума. Штавише, чини ми се да је овде истински проблем: губитак идентитета данашњег човека. Ако појединац у друштву себе доживљава као зависног и немоћног у односу на своје технички посредоване форме живота, он постаје неспособан и за успостављање идентитета“ (Гадамер, 2000). Немоћан да успостави сопствени идентитет приморан је да прихвати наметнути који од њега захтева да се прилагоди друштвеној стварности па је комформизам постао стил живота највећег броја људи. Креативни потенцијали појединаца се не награђују колико способност њихових прилагођавања (Гадамер) што води „друштву неразумности“. У таквим околностима, сматра Гадамер, потребно је филозофском рефлексijом разјаснити смисао људске праксе (практични ум), превасходно израженом у свету људског рада и друштвене праксе. И то еманципаторском рефлексijом, „потпуне просвећености“ којом се укида неидентитет, неразумевање сопства у заједничком свету и спознаје сопствени идентитет. Освешћивањем треба да се укину све препреке на путу остварења комуникације у друштву ради остварења заједничког добра, праве солидарности и заједништва међу људима.

Због тога се ствара апатија грађана за учешће у јавном животу за решавање најважнијих друштвених проблема од којих зависи друштвени положај великих и малих друштвених група и појединаца. У таквим условима комуникативна моћ се чврсто повезала и испреплетла са јавним умом глобализованог неолибералног капитализма. Под утицајем најснажнијих центара друштвене моћи комуникативни ум је потпао под власт политичког ума мегакапитала. То је најбоље приказао Кастелс (2014, 2018, 2186) кроз објашњење формирања политичког ума.

Тежња за остварење све већих профитабилних комуникационих технологија суочава се са могућим штетним последицама зрачења са њихових техничких уређаја. Неке државе су зауставиле развој мрежа Г5 због сумње да зрачење са њихових техничких уређаја имају штетно дејство на здравље људи.

Дигитализација је продубила социјалну дистанцу између старе популације (преко 65 година) и младе популације до 40 година у погледу информатичке писмености и коришћења интерактивних средстава комуникације на штету непосредне комуникације. И кад су физички присутни међу старијом популацијом млади су духовно одсутни непрестано зурећи у мобилне паметне телефоне и обављајући важније комуникације помоћу њих.

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА У СРБИЈИ

Дигитализација постепено осваја Србију. На основу истраживања Републичког завода за статистику Србије, на репрезентативном узорку домаћинстава и привредних субјеката у Републици Србији, дати су подаци о заступљености информационо-комуникационих уређаја у домаћинствима и привредним организацијама Србије (Гавриловић, 2019). Из тих налаза види се да је 2010. године 82% до-

маћинстава имало мобилне телефоне, а 2017. године 90,5%. Телевизоре је 2010. имало 82% домаћинстава, а 2017. 90,5%. Кабловску ТВ имало је 2010. године 42,6%, а 2017. 58,4%. ЛапТоп је имало 2010. године 11,2%, а 2017 43,7% домаћинстава.

Рачунаре је 2010. године имало 50,4% домаћинстава, а 2017. 68,1%. Интернет је постојао 2010. године у 38% домаћинстава, а 2017 године 68%. Широкопојасни интернет имало је 2010. године 26,7%, а 2017. године 61,9% домаћинстава.

Никада није користило рачунар 2010. године 43,7%, а 2017. године 26,1% појединаца. У последња 3 месеца рачунар није користило 2010. године 67,7%, а 2017. године 50,8% појединаца. Пре више од 3 месеца није користило рачунар 2010. године 2%, а 2017. 1,3% појединаца.

Интернет није користило никада 2010. године 54,1% а 2017. 25,6% појединаца. У последња 3 месеца интернет није користило 2010. године 70,5% појединаца, а 2017. године 40,9%. Пре више од 3 месеца интернет није користило 2010. године 2,7% појединаца, а 2017. године 1,6%.

Трговину путем интернета (e-commerce) никада није обављало 87% појединаца у 2010. години, а 2017. године 49,9%. У последња 3 месеца у 2010. години трговало је преко интернета 6,1%, а 2017. године 28,3% појединаца. Пре више од 3 месеца овакву трговину обављало је 2010. године 4,5%, а 2017. године 13% појединаца.

Међу привредним субјектима, корисницима рачунара 2010. године било је 97,8%, а 2017. године 100%. Интернет је користило 2010. године 96% привредних субјеката, а 2017. године 99,7%. Веб сајт имало је 67,5% привредних субјеката, а 2017. године 80,4%.

Релативно споро опремање домаћинстава информационо-комуникационом технологијом у периоду од 7 година условљено је већим бројем фактора, међу којима су: неразвијеност информационо-комуникационе инфраструктуре, низак ниво животног стандарда и информатичке писмености становника Србије и недовољно улагање средстава у истраживање и развој друштва. У истраживачку делатност уложили су у 2017. години: нефинансијски део је 38,2%, држава и локална самоуправа 19,3%, високо образовање 39,6% и непрофитни сектор 2,9%. Број запослених истраживача у 2017. години смањен је за 2,1% у поређењу са претходном годином. Број истраживачких радова (пројекти и студије) порастао је за 1,99% у односу на претходну годину. Међу тим радовима било је 46% фундаменталних, 37% примењених и 17% развојних радова. И поред тога информатичко-технолошка индустрија је у успону и бележи добре резултате у извозу. Она учествује са 6% у друштвеном бруто продукту Србије и запошљава 45 000 радника. Извоз производа ИТ сектора износио је у 2018. години 1,4 милијарде евра, за 55% већи него у 2017, више него што остварује пољопривреда. У томе велики удео имају видео игре. Средином деведесетих година прошлог века Сједињене Америчке Државе су само у индустрији забаве (делу креативне индустрије) остваривале 350 милијарди долара годишње, запошљавале 5 милиона радника и повећавале број запослености за 12% годишње. Србија образује велики број

ИТ стручњака и под условом да их задржи у земљи има могућности да развије индустрију 4.0. и помоћу ње укупан економски развој Србије. За то су потребне друштвене реформе усмерене на јачање независних демократских институција

Стратегијом развоја информационог друштва Србије 2010-2020. било је предвиђено да доступност интернета буде омогућена за 100% грађана. То није остварено. Влада Републике Србије (на крају мандата) новом стратегијом информатичког развоја планира да се покривеност Србије интернетом са 60% повећа на 100% у наредне три године и да се дигитализују: државна управа, судство, јавна предузећа, а убрза дигитализација здравствене и социјалне заштите, пензионог осигурања, образовања, локалне самоуправе (Политика On line 2).

Једну трећину корисника интернета чине деца. Према подацима УНИЦЕФ-а 90% деце узраста од 4-8 година користи дигиталне уређаје и интернет а нека приступе интернету и пре треће године (Политика 2, 2020.). Деца на интернету најчешће играју видео игрице. У овим игрицама 80% деце школског узраста проводи време. Често слушају музику и гледају фото и видео садржаје. Закупљеност интернетом негативно утиче на личну непосредну комуникацију и међусобно дружење деце.

У Србији 86% деце и младих до 17 година користи интернет. Дневно проводе на интернету више од 3 сата, старија 4,30 а викендом 4-7 сати (Политика 1, 2020). Деца Србије по коришћењу друштвених мрежа налазе се на првом месту у Европи. Приближно половина деце узраста од 9 до 11 година користи друштвене мреже сваки дан а 86% узраста 12-14 година (Ђорђевић, 2020). У порасту је број пријава дигиталног насиља и злостављања деце, највише од њихових вршњака. Свако шесто дете у Србији доживело је неку врсту таквог насиља. Тим проблемом бави се Национални контакт центар за безбедност деце на интернету у сарадњи са Министарством просвете.

Неколико институција у Србији ради на дигитализацији културног наслеђа Србије, међу њима и Народна библиотека Србије. Она је укључена у два међународна пројекта дигитализације културног наслеђа (Еуропена и Дарија) који омогућавају да културно наслеђе Србије буде доступно европској и светској јавности. Она даје велики допринос развоју дигиталне хуманистике у Србији.

***

Са развојем дигиталне културе пробуђене су нове производне снаге са информационо-комуникационом технологијом, нов начин производње, живљења, комуникације и управљања друштвеним токовима под снажним утицајем глобалне економије и светске плуралне геополитике. Мада је дигитална култура производ слободе научног стваралаштва на универзитетима, на научним конференцијама, у научним лабораторијама, у научним дијалозима, индивидуалним иновацијама и предузетничког ентузијазма појединаца, компанија и уз подршку јавних финансија, она је праћена и контракултуром као

деструктивним процесом ратних разарања, масовних егзодуса избеглица, криминализације друштва, експлоатације људи и народа, медијских манипулација, угрожавања слободе и људских права, и даље потчињавања већине друштва центрима отуђене моћи. Комуникативни ум је под снажном пресијом политичке комуникације која је загађена лажним вестима, постистинама, пропагандом сваке врсте. Карл Дојч је тврдио да је политичка комуникација кључни елемент у функционисању политичког система, како националног, тако и међународног, јер представља „цемент који повезује организацију“ и чини „нерве управљања друштвом“ (Deutsch, 1964). Она обухвата претежно једносмерни проток информација између власти и грађана и служи за формирање јавног мњења и његовим манипулисањем, нарочито за време изборних кампања. А требало би да буде интерактивна двосмерна комуникација у стварно демократском друштву.

Позитивни развојни трендови дигиталне културе праћени су дигиталном патологијом, деструктивним токовима, шоковима разних пророка будућности, поробљавањем људских умова, који продубљују кризе идентитета појединаца и друштвених група, утапањем у нелиберални индивидуализам или фундаментализам различитих врста: верски, етнички, политички, економски, технолошки, културни... У периоду слабљења многих традиционалних историјских еманципаторских делатника изворни, генерички, хуманистички идентитети представљају потенцијалну друштвену снагу која уз помоћ комуникативног ума, дигиталне културе и нових друштвених актера (науке, технологије, културне економије, друштвених организација и покрета, протеста и побуна, иновативне партиципативне политичке културе која повезује интересе, идеологије и идентитете) могу да подстакну социјалну мобилизацију за стварање новог, хуманијег друштва слободних и равноправних људи.

ЛИТЕРАТУРА

- Гавриловић, Душан. *Статистички годишњак Србије*. Београд: Завод за статистику Републике Србије, 2019.
- Gerbaudo, Paolo. *The Digital Parti. Political Organisation and Online Democracy*. Pluto Press, 2019 (elektronsko izdanje).
- Гадамер, Ханс-Георг. *Ум у доба науке*. Београд: Плато, 2000.
- Гир, Чарли. *Дигитална култура*. Београд: Мултимедија и Clío, 2011.
- Deutsch, Wolfgang Karl. *The Nerves of Government*. New York: The Free Press, 1964.
- Deutsch, Wolfgang Karl. „Political Communities in the International Arena“. In *Karl W. Deutsch: Pioneerin Theory of International Relations*, edited by Charles Lewis Taylor and Bruce M. Russett. Springer Nature Switzerland (eBooks), 2019.
- Ђорђевић, К. „Деца из Србије прва у Европи по коришћењу друштвених мрежа“. *Политика*, 8. 2. 2020.
- Yong, Jin, Dal. *Digital Platforms, Imperijalism and Political Culture*. New York: Routledge, 2015 (elektronsko izdanje).
- Харари, Јувал Ноа. *21 лекција за 21. век*. Београд: Лагуна, 2019.
- Харари, Јувал Ноа. *Сапиенс. Кратка историја човечанства*. Београд: Лагуна, 2019а.
- Кастелс, Мануел. *Ум и комуникација*. Београд: РТС издаваштво, Мултимедије и Clío, 2014.
- Кастелс, Мануел. *Успон умреженог друштва. Информационо доба, економија, друштво и култура*. Београд: Службени гласник, 2018.
- Кастелс, Мануел. *Мреже револта и наде. Друштвени покрети у доба интернета*. Београд, Службени гласник, 2018б.
- Ломпар, Мило. *Дух самопорицања*. Београд: KATENA MUNDI, 2015.
- Остен, Манфред. *Покрадено памћење. Дигитални системи и разарање културе сећања. Мала историја заборављања*. Нови Сад: Светови, 2005.

Интернет извори:

- Политика on line, www.politika.rs, 11. 2. 2020. Приступљено истог дана.
- Политика on line, www.politika.rs, 3. 2. 2020. Приступљено истог дана.
- „Трећина интернет корисника су деца“. *Политика* on line, www.politika.rs, 10. 2. 2020. Приступљено истог дана.

ON THE MEGA WAVE OF DIGITAL CULTURE

Summary

The paper presents: the emergence and development of digital culture on the basis of the fourth industrial information and communication revolution, the structure and dynamics of the information society and its socio-cultural, economic and political implications. By contrast, digital counterculture is presented as a destructive process of war destruction, mass migration of peoples, criminalization of society, exploitation of people and peoples, media manipulation, endangering of freedom and human rights and further subordination of the majority of society to centers of alienated power.

The positive accomplishments of the communicative mind are under strong pressure from political communication that is tainted by false news, posttruths, propaganda and cynicism of every kind. It gives a brief overview of the development of digital culture in Serbia, its consequences and development opportunities. In the digital culture, new historical actors are seen to create a new participatory political culture that encourages social mobilization to create a new, more humane society in which on autonomous individual and group selfs, free and equal people, are realize.

Key words: digital culture, digital counterculture, information and communication revolution, communicative mind, digital culture in Serbia.

ПРЕКОГРАНИЧНА САРАДЊА КАО ПРЕТПОСТАВКА РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – СТАЊЕ, ПОТРЕБЕ И ПРЕПРЕКЕ

Резиме

Намера рада јесте да укаже на значајну, али још увек недовољно развијену област прекограничне сарадње, као једну од области политичког, економског и друштвеног живота уопште, којом се подижу изгледи Србије да убрза развој институционалних, административних и људских капацитета и боље искористи своје развојне локалне, регионалне, националне и наднационалне потенцијале. У раду се третирају актуелна питања и проблеми прекограничне сарадње у контексту регионалног развоја Републике Србије, уз коришћење метода теоријске анализе. У условима друштвено-економске и политичке несатбилности у светским размерама, питања развоја и афирмације прекограничне сарадње свакако избијају у први план. Прекогранична сарадња, у целини узев, осигурава ревитализацију периферних пограничних подручја путем обезбеђења максималне употребе њихових расположивих ресурса; утиче на побољшање животног стандарда и конкурентности региона, али и на формирање пријатељских односа међу народима што је знатно шира мисија. Унапређење развијености региона једна је од кључних обавеза чији се успех непрестано процењује од стране Европске Уније и у директној је вези са позицијом Републике Србије у процесу придруживања. Са друге стране, у раду се управо истиче значај прекограничне сарадње и ниво њеног утицаја на регионални развој наше земље, као једног од најзначајнијих инструмената ЕУ у политици према земљама Западног Балкана.

Кључе речи: Прекогранична сарадња, регионални развој, Србија, територијална кохезија, одрживост.

УВОД

Проблеми неравномерног регионалног развоја једно су од најважнијих питања макроекономске политике земље и уједно један од најсложенијих развојних проблема у Републици Србији. Република Србија има отворен и јасан став који се састоји у дефинисаном циљу који води ка чланству у ЕУ и прихватању свих видова и просторних димензија међународне регионалне сарадње. Иако се из тог разлога њени напори првенствено крећу у оквирима иницијатива и програма оформљених од стране ЕУ, Република Србија такође стреми и бољем

¹ zdjoric82@gmail.com

стратешком позиционирању у односу на велике развојне басене, полове и правце у ближем и даљем окружењу, независно од процеса евроинтеграција који свакако томе додатно доприноси.²

Са друге стране, прекогранична сарадња представља оквир за убрзане економске интеграције који има за циљ смањивање постојећих разлика, повећање нивоа развијености прекограничних региона, као и унапређење свеобухватне културне, социјалне и научне сарадње између локалних и регионалних заједница.³ Прекогранична сарадња (Rajčáková and Švecová, 2013; Hasselsberger, 2010; Leibenath et al., 2008; Imre, 2020; Fejes, 2013; Beck, 2018; Beck, 2015; Zaitseva and Kropinova, 2016) може се дефинисати као активност усмерена ка изградњи добрих односа између суседних држава и подржавање различитих веза и интересација које те државе имају између себе. Појам прекограничне сарадње, у целини узев, обухвата било коју организовану акцију од стране две или више територијалних целина са две или више државних граница, што доводи до превазилажења њихових проблема и развоја међусобно корисних односа у свим сферама друштвено-економског, духовног и политичког живота (Turlakova et al., 2019: 471). Прекогранична сарадња (енг. *CBC – Cross-border Cooperation*) има за циљ унапређење добрих суседских односа, унапређење стабилности, безбедности и просперитета од обостраног интереса свих земаља о којима је реч и подстицање њиховог хармоничног, уравнотеженог и одрживог развоја.

У основи идеје о прекограничној сарадњи је став да две или више области или регија заједно могу квалитетније и брже решити своје (развојне и друге) проблеме него да то понаособ чине, и, као таква, свака се прекогранична сарадња темељи на принципима партнерства и комплементарности.

ПРЕКОГРАНИЧНА САРАДЊА КАО ИМПЕРАТИВ И ЕЛЕМЕНТ ЗАЈЕДНИЧКЕ РЕГИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ ЕУ – ТЕОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА

Идеја о прекограничном повезивању израз је жеље и потребе да се промени однос становништва, али и локалних, регионалних, државних и међународних ауторитета према границама унутар европског континента како би се минимизирале или елиминисале њихове негативне последице на демографски, економски, социјални и еколошки развој, а у коначном на конкурентску позицију Европе на глобалној сцени (Osmanković, 2008).

Регионална политика ЕУ осмишљена је тако да унапреди економску и социјалну кохезију и смањи разлике у степену развоја различитих региона. Посебност програма прекограничне сарадње је њихова усмереност на локални ниво у пограничним подручјима. Програм прекограничне сарадње чини део регионалне/кохезионе политике Европске уније и, поред већ поменутог циља регионалног повези-

² http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_11/t11_0314_e004.htm

³ <https://www.eu.me/mn/ipa/ipa-i-2007-2013/ii-komponenta-prekograncna-saradnja>

вања, припрема националне и локалне административне капацитете и структуре за структурне фондове који ће на располагању бити по приступању ЕУ.⁴ Програми прекограничне и транснационалне сарадње се једним именом називају програмима територијалне сарадње или INTERREG програмима и, као такви, тичу се финансијске подршке сарадњи пограничних територија суседних држава (прекогранична сарадња) или сарадњи делова или целих држава (транснационална сарадња) на решавању питања од заједничког интереса – управљање отпадом, пружање услуга у различитим секторима, културна и економска сарадња, туризам, саобраћај итд.⁵ Програми прекограничне сарадње реализују се са скоро свим суседним земљама, односно и са чланицама ЕУ, као и са онима које то још нису. Ова иницијатива Европске уније постоји од 1990. године, када су средства европских структурних и инвестиционих фондова (ESI фондова) – прецизније, Европског фонда за регионални развој (EFRR) – кроз програме INTERREG била на располагању само државама чланицама. Од 2004. године, у програме INTERREG се укључују и државе које нису чланице ЕУ, користећи фондове који су њима на располагању: у периоду од 2004. до 2006. године – програм CARDS;⁶ у периоду од 2007. до 2013. године – програм IPA⁷ (Инструмент за предприсупну помоћ); и у периоду од 2014. до 2020. године – програм IPA II. За предстојећи финансијски период 2021–2027, Европска комисија је за тзв. IPA III, предложила повећање средстава са €12.1 милијарди на €14.5 милијарди – што је раст од 13% у односу на тренутни инструмент,⁸ а до сада је истакнуто да ће бар 9 милијарди бити искључиво резервисано за западни Балкан. Политички приоритети предстојећег инструмента биће владавина права, миграције (јачање безбедносне сарадње, борба против радикализације и организованог криминала), добросуседски

⁴<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-eu/regionalna-saradnja/instrumenti-evropske-unije-u-oblasti-regionalne-saradnje/>

⁵<http://europa.eu/eu-assistance-to-serbia/eu-and-serbia-15-years-of-partnership/cross-border-and-transnational-cooperation-in-serbia/?lang=en>

⁶ Програм помоћи Заједнице за обнову, развој и стабилизацију (*Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization* – CARDS) представља програм подршке Европске уније земљама Западног Балкана у Процесу стабилизације и придруживања.

⁷ У периоду од 2000. до 2006. године државама у процесу придруживања ЕУ на располагању су била четири финансијска инструмента: Phare (Pologne et Hongrie – Aide à Restructuration Economique); ISPA (Instrument for Structural Policies for pre-Accession); SAPARD (Special pre-accession Assistance for Agriculture and Rural Development), и CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation). Доношењем Уредбе Савета бр. 1085/2006, од 17. јула 2006. године, која је ступила на снагу 1. јануара 2007. године, сви наведени инструменти замењени су једним претприсупним инструментом са пет компоненти - IPA I. Инструмент за претприсупну помоћ (*Instrument for Pre-accession Assistance* – IPA) утврђен је Уредбом Савета ЕУ (2006), где су претприсупни програми помоћи PHARE, SAPARD, ISPA и CARDS обједињени у јединствени инструмент помоћи. Инструмент за претприсупну помоћ (IPA) јесте финансијски инструмент ЕУ који подржава стратегију проширења ЕУ, чија намена је да пружи помоћ земљама кандидатима и потенцијалним кандидатима у процесу приступања ЕУ

⁸ The new Instrument for Pre-accession Assistance, EC, June 2018.

односи и регионална сарадња, и прекогранична сарадња. IPA ће на тај начин бити усклађена са приоритетима Стратегије проширења за западни Балкан која је објављена почетком 2018. године. Усклађивање са приоритетима биће један од кључних начина за прерасподелу средстава, односно подстицај оним земљама које доприносе наведеним политичким приоритетима. У наступајућем периоду за Србију ће бити значајан приступ средствима путем Инструмента претприступне помоћи, где је у току планирање за период 2021–2017. и припрема за IPA III који се темељи на кључним политичким приоритетима утврђенима у релевантним документима о политици и стратегији проширења. IPA III ће имати пет кључних циљева или тзв. прозоре: (1) владавина права, демократија и темељна права, (2) добро управљање, (3) политике и правне тековине ЕУ, (4) економски и друштвени развој, и (5) територијална и прекогранична сарадња. Такође, у односу на IPA II биће присутно бављење у значајној мери и другим кључним изазовима као што су миграције, сигурност, заштита околине и климатске промене.

Државе чланице ЕУ тренутно преговарају о правном основу за будућу кохезиону политику, укључујући INTERREG, при чему ће осам тематских приоритетних оса INTERREG IPA програма 2014–2020 бити замењено са пет циљева политике за ERDF и то: (1) Паметнија Европа - иновативна и паметна економска трансформација; (2) Зеленија Европа - са ниским емисијама угљеника; (3) Повезанија Европа - мобилност и регионална ИТК повезаност; (4) Социјалнија Европа – имплементација Европског стуба социјалних права и (5) Европа ближа грађанима – одрживи и интегрисани развој урбаних, руралних и приморских подручја кроз локалне иницијативе. Прокламована су и два специфична INTERREG циља и то: 1. боље управљање INTERREG-ом и 2. сигурнија и безбеднија Европа.

У целини узев постоје три врсте прекограничне сарадње и то (Howanics and Lis, 2020: 6):

1. Сарадња за подизање свести тј. прекогранични “односи добросуседства”. Овај тип прекограничне сарадње изискује најмању политичку посвећеност. У пракси то често значи редовне билатералне посете или аранжмане за братимљене градова ради промоције културних и комерцијалних веза;
2. Сарадња кроз узајамну помоћ – може се одвијати на *ad hoc* основи, потребна је само у случају нужде, али такође може представљати формални стални аранжман за континуирану сарадњу и континуирано управљање ризицима и кризама између суседних јавних власти;
3. Функционална сарадња – дуготрајније природе и која захтева више ресурса и већу укљученост суседних локалних/регионалних политичких и административних власти. Ови пројекти сарадње имају за циљ решавање проблема, стварање пословних могућности, промовисање културне размене и уклањање невидљивих баријера за мобилност радника;
4. Заједничко управљање јавним ресурсима/услугама – ова врста прекограничне сарадње наткриљује имплементацију регио-

налних фондова ЕУ и изискује заједничке стратегије за реорганизацију и рационализацију државних услуга, надокнада, и других јавно финансираних провизија у функцији пограничног региона.

Као кључне препреке прекограничној сарадњи најчешће се издвајају:

Правне и административне баријере – односе се на општу сложеност управних процедура и разлике у законским и административним компетенцијама између обухваћених територија чиме се коче могућности за ширу или структуриранију сарадњу. Као потенцијална решења за превазилажење овакве врсте препрека истичу се: подстицање веће конвергенције у регулаторним оквирима или аранжманима, већа флексибилност и међусобни споразуми, јачање релевантних нивоа административних компетенција, унапређење ИКТ-а, те пружање више информација грађанима, предузећима и организацијама.

Језичке баријере – као општа препрека, примера ради, недостатак знања језика суседне државе сматра се значајним проблемом у погледу сарадње између јавних управа и између локалних политичара. Непознавање језика може, уместо постизања културног разумевања и толеранције, продуковати тензије и неповерење. Стога треба промовисати учење језика суседних региона и јачање друштвених и културних компетенција како би се подстицали узајамно разумевање и поштовање. У неким врло специфичним случајевима, очување заједничког мањинског језика представљено је као један од начина јачања заједничког прекограничног идентитета. Осим тога, постоје врло мешовита гледишта о употреби трећег језика (најчешће енглеског) за комуникацију у пограничним регионима. Док га неки виде као реалну алтернативу учењу једног или другог језика суседних територија, многи заговарају потребу за заштитом употребе сопствених језика пограничних региона.

1. Отежана физичка приступачност – као главне бригае у овом контексту истичу се: недостатак инфраструктуре; низак квалитет/сигурност инфраструктуре и недовољна надоградња и одржавање; недостатак интегрисаног система јавног транспорта на граници; недостатак конекција (посебно шинских) и ниска фреквенција конекција; различита правила и стандарди у односу на транспорт; загушења и дуго путовање на посао, те трошкови преласка границе.
2. Недостатак интереса јавних власти да раде заједно – има се у виду чињеница да је прекогранична сарадња у огромној мери зависна од специфичног локалног контекста, што даље значи да појединачни контакти, политичка партија и/или воља појединих политичара играју значајну улогу у детерминисању нивоа и степена сарадње. Дакле, дух сарадње далеко је од тога да постане норма јавних власти, а понекад постоји неравнотежа интереса на различитим странама границе. Општи утисак је заправо да локални политичари нису ни свесни нити уверени у благодети прекограничне сарадње. Стога је потребно радити

на подизању свести код локалних и регионалних политичара о предностима прекограничне сарадње, на пример, кроз темелјне економске анализе и напоре за научно истраживање потреба пограничних региона.

3. Економски диспаритети – често се истичу као двострани феномен – тј. они су у исто време и препрека и прилика (бар за одређене специфичне групе). Проблем су најчешће различите фискалне политике и порески системи, који продукују значајне дебалансе на нивоу локалних пореза. Из потрошачке перспективе друго важно питање јесте чињеница да су неке робе и услуге скупље на једној страни границе, обесхрабрујући становнике на другој страни да путују у суседну земљу. Овакви економски диспаритети погодују асиметричним токовима између пограничних региона и описују се као пад трговине на скупљој страни границе. Као компонента асиметричних економских токова наводе се и различити нивои пореза и ПДВ-а. Што се тиче куповине роба и услуга, различите валуте отежавају економску размену преко границе или креирају несигурност услед варијација девизних курсева. Следећи аспект јесте чињеница да различите економске структуре са обе стране границе ограничавају могућности за економску сарадњу и редукују заједничке интересе између суседних региона у кооперацији са различитим изазовима и приоритетима. Потенцијалне солуције за ублажавање наведених проблема односе се на: а. (Заједнички) развој оне стране границе која нуди мање пословних могућности, мање зараде и сл., што обухвата низ мера и то: бољу координацију између образовних система и потребе за људским ресурсима, те већи нагласак на локалним областима специјализације. Нарочито се препознаје кохезиона политика као носећи потенцијал да се дугорочно постигне конвергенција; б. Сугерише се да власти обавезно спроводе процене прекограничног утицаја кроз економске последице приликом измена пореских система или ПДВ-а и в. Стварање компензационих или корективних система када се неслагања не могу избећи, попут система пореске компензације која је и национална и прекогранична.
4. Социо-културне разлике/недостатак поверења – јављају се као последица неразумевања друштвених образаца, културних идентитета, те историје односних пограничних региона. Решење јесте развој интеркултуралних и образовних пројеката различитих врста и намена. Поред тога, пројекти се препоручују за све узрасте и на свим нивоима, укључујући и политичаре и јавне управе. Erasmus/Erasmus+ наводи се као конкретан програм који је већ фасилитатор на овом пољу, али би се могао и обилније користити у функцији решавања овог проблема. Сугерише се чак и стварање заједничког прекограничног идентитета, кроз наставу заједничке историје или културе, примера ради.

Постоји неколико приступа за процену процеса прекограничне интеграције и то⁹:

- Функционални приступ односи се на интеракције које се дешавају са обе стране границе а које су у суштини посао сваког и свачијег. Поменуте интеракције могу бити повезане се послом, прекограничним понашањем потрошача, слободним активностима, коришћењем културне и туристичке понуде или пак услуга смештених на другој страни границе.
- Институционални приступ – деривира из проучавања организације прекограничне сарадње и умрежавања актера како би се појавиле, подупрле или пак подстакле прекограничне иницијативе. Ово може попримити облик формализоване управе, али може имати и мање официјалну форму.
- Структурни приступ – бави се контекстуалним карактеристикама прекограничног подручја (у смислу урбанизације, економске активности и друштвене композиције) и истиче комплементарности, разлике, као и динамику конвергенције или дивергенције између територија.
- Идеацијски приступ – означава низ субјективних елемената повезаних са појединачним и колективним представама, попут дељења заједничких друштвених и политичких референци или идентификације са сличним сликама и симболима. Другим речима, појединци би могли прелазити границу пратећи прилику без нужног развијања осећаја припадности прекограничном животном подручју или без јачања сопствених културних и језичких афинитета према људима из суседства.

УЛОГА ПРЕКОГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ У ПРОЦЕСУ ЛОКАЛНОГ И РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА

Услови и начини на које се одвија међурегионална сарадња могу се разликовати у зависности од следећих врста фактора (Navarro, 2018: 2–3):

- Географски – у зависности од тога да ли су региони који сарађују суседни или географски одвојени; број региона који учествују итд.
- Управљање – у зависности од нивоа укључености владе (локалне, регионалне или националне), нивоа њене надлежности, политичке посвећености и културе, формалне/неформалне или добровољне/обавезне природе механизма сарадње који се користе.
- Циљеви и подручја сарадње – у зависности од тога да ли желе да реше проблеме и ублаже трошкове или искористе могућности за иновације; да ли се фокусирају на социо-

⁹ О овоме у: *Opportunities of cross-border cooperation between small and medium cities in Europe*, Report written in the frame of the Spatial Development Observatory, on behalf of the Department of Spatial Planning and Development – Ministry of Sustainable Development and Infrastructure in Luxembourg, Antoine Decoville, Frédéric Durand, Valérie Feltgen, LISER, 2015, pp. 48

културна, инфраструктурна или економска подручја (планирање, транспорт, животна средина или иновације); о томе да ли се баве одређеним секторским областима или усвајају свеобухватније приступе који утичу на све области; као и да ли постоји пука размена информација или се развијају заједничке стратегије.

- Инструменти – врста инструмената који се користе.

У данашњем свету обрасци привредног развоја изразито су просторно концентрисани на регионалном нивоу и, у том смислу, географски аспект јесте битан. Допринос прекограничне сарадње динамизирању регионалног развоја огледа се кроз следеће:

1) промоција одрживог економског и социјалног развоја у пограничним регионима – убрзање социјалног и економског развоја уз смањење сиромаштва у пограничним регионима кроз повећање трговине, инвестиција, јачање прекограничне сарадње по питању економских и социјалних проблема, транспорта и енергије и интегрисање најближих суседа у ширу европску сарадњу;

2) заједничко суочавање са изазовима као што су заштита животне средине, превенција и борба против организованог криминала, заштита у области јавног здравља;

3) успостављање ефикасних и безбедних граница – обезбеђивање европских граница од кријумчарења, организованог криминала, трговине робљем, илегалне имиграције;

4) промоција активности „људи људима“ – допринос успостављању јачих веза међу заједницама у пограничним регионима и унапређивање добросуседских односа;

5) промовисање запошљавања, мобилности радне снаге, социјалне и културне укључености преко граница;

6) заштита животне средине и промовисање прилагођавања и ублажавања последица климатских промена;

7) промовисање одрживог транспорта и побољшање јавне инфраструктуре;

8) подстицање туризма и културног и природног наслеђа;

9) улагање у младе, образовање и вештине;

10) промовисање локалног и регионалног управљања;

11) повећање конкурентности, пословног окружења, развој малих и средњих предузећа, трговине и инвестиција;

12) јачање истраживања, технолошког развоја, иновација и информационе и комуникационе технологије.

У специфичне циљеве прекограничне сарадње убрајају се:¹⁰

- Развити туризам као кључни сектор прекограничне економије;
- Промовисати прекограничну сарадњу у трговини као и

¹⁰ <https://www.eu.me/mn/ipa/ipa-i-2007-2013/ii-komponenta-prekograncna-saradnja>

приступ новим тржиштима;

- Поново успоставити прекограничне везе између организација које пружају подршку пословању и трговини како би заједно промовисале иницијативе за сарадњу;
- Одржати добар квалитет животне средине пограничних региона, као економског ресурса, сарађујући у иницијативама заштите и експлоатације животне средине;
- Јачати економске и спортске везе међу људима како би се ојачале међуетничке, образовне, културне и спортске везе и подједнако користила подручја од заједничког интереса;
- Обезбеђивање једнаких могућности за све;
- Уважавање посебних потреба угрожених група, особа са инвалидитетом и/или националних мањина;
- Заштита животне средине, како природне, тако и оне, коју је изградио човек у циљу одрживог развоја;
- Изградња партнерстава и заједнички рад.

Делујући првенствено на локалном нивоу у граничним областима, програми прекограничне сарадње помажу становништву с обе стране границе у промовисању одрживог привредног и друштвеног развоја, где се заједничким напорима решавају заједнички проблеми (нпр. очување животне средине, природне и културне баштине, јавно здравље, спречавање и борба против организованог криминала итд.), обезбеђују ефикасне и сигурне границе и промовишу заједничке акције у које су укључени локални учесници из пограничних области. На локалном нивоу, прекогранична сарадња значајно утиче на локалне структуре и становништво јачајући капацитете поменутих структура, неопходних за припрему пројеката и њихово успешно спровођење. Самим тим, пројектне активности позитивно утичу на становништво у подручјима у којима се спроводе пројекти и уједно се повећава свест локалних заједница о могућностима њиховог активног учешћа у креирању бољег и квалитетнијег живота. У ширем смислу, граде се институционални капацитети и људски ресурси за управљање пројектима из Структурних фондова, који су нам на располагању након чланства у Европској Унији.

Између осталог, прекогранична сарадња се фокусира на обнављање регионалног (економског) развоја кроз локалну и регионалну мобилизацију, и кроз креирање мрежа. Сарадња се заснива на различитим облицима интеракција и партнерства између власти и институција, на прекограничном регионалном нивоу (Kirgjanoff, 2005). Постоји неколико типичних облика прекограничне сарадње чији је циљ убрзање конкурентских предности за прекограничне регионе (види Сliku 1).

<p>НОВЕ ФОРМЕ ПРЕКОГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ</p> <p>→→→→→→→→</p>	Европске групације територијалне сарадње
	Прекогранична партнерства
	Прекогранични кластери
	Прекограничне индустријске зоне
	Прекогранични иновативни пројекти
	Прекогранични региони учења

Извор: прилагођено према: Sotnikov and Kravchenko, 2013: 97.

ПРЕКОГРАНИЧНА САРАДЊА У ФУНКЦИЈИ РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – УСЛОВИ, БАРИЈЕРЕ, ПРИЛИКЕ И НАПОРИ ЗА РЕШАВАЊЕ ИЗАЗОВА

У оквиру процеса придруживања земаља западног Балкана Европској унији прекогранична сарадња има три функције (Fond za otvoreno društvo, 2009: 36):

- Неутрализација негативних ефеката рубне локације локалне заједнице/региона унутар једне државе;
- Усаглашавање политика и циљева развоја између суседних региона раздвојених државним границама, чије спровођење зависи од политика и понашања актера с обе стране границе (нпр., одбрана од поплава, заштита локалних вода и еко-система, саобраћај и сл.);
- Нормализација односа између друштава и држава бивше СФРЈ после ратних и политичких сукобљавања током 90-их и неутрализација негативних ефеката настанка нових држава (као што су, нпр., прекидање привредних, културних и других веза или њихово претварање из националних у међународне) на локални развој.
- Сви видови просторне сарадње Републике Србије са земљама у непосредном и ширем окружењу имају велики значај за нашу земљу, јер доприносе¹¹:
- стабилизовању нарушених политичких односа са новоформираним државама бивших југословенских република;
- развоју сарадње са свим пограничним државама, као и са државама у ширем окружењу;
- унапређивању укупног економског развоја и повећању доступности, заједничком реализацијом пројеката у области привреде или пројеката у области изградње инфраструктурних система;
- унапређивању социјалног развоја, заједничком реализацијом пројеката у области науке, културе, образовања, спорта и рекреације и сл;

¹¹ http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_11/t11_0314_e004.htm

- ефикаснијој заштити животне средине и рационалнијем коришћењу ресурса, поштовањем принципа одрживог развоја у свим пројектима међународне сарадње;
- бржим институционалним и законодавним променама у складу са европским правним нормама и принципима;
- убрзанијем процесу регионализације државне територије;
- убрзанијем остваривању уравнотеженог регионалног развоја, територијалне кохезије и повећању конкурентности, спровођењем интрарегионалних и интеррегионалних функционалних веза при реализацији заједничких пројеката;
- ефикаснијем спровођењу процеса децентрализације, дефинисањем надлежности на регионалном и локалном територијалном нивоу, а тиме и формирању полицентричне насељске структуре;
- бољем позиционирању Републике Србије у непосредном и ширем окружењу;
- унапређивању теорије и праксе просторног планирања, интензивнијим укључивањем сарадника и надлежних институција у процес реализације међународних пројеката, и сл.

Што се тиче прекограничне сарадње Република Србија је у овај вид сарадње први пут укључена 2004. године кроз тзв. Суседске програме финансиране из средстава CARDS 2000-2006, након тога у оквиру друге компоненте инструмента IPA – финансијског инструмента Уније за подршку приступању за период 2007–2013, а данас се програми спроводе у оквиру области политике регионална и транснационална сарадња IPA II перспектива 2014–2020. Локалне и регионалне власти у Србији биће у прилици да партиципирају у следећим програмима прекограничне сарадње који ће се финансирати у оквиру IPA III финансијског инструмента за период 2021–2027:

- 1) Програм прекограничне сарадње Мађарска – Србија
- 2) Програм прекограничне сарадње Румунија – Србија
- 3) Програм прекограничне сарадње Бугарска – Србија
- 4) Програм прекограничне сарадње Хрватска – Србија
- 5) Програм прекограничне сарадње Србија – Босна и Херцеговина
- 6) Програм прекограничне сарадње Србија – Северна Македонија
- 7) Програм прекограничне сарадње Србија – Црна Гора

У питању су, дакле, програми прекограничне сарадње са седам земаља од којих су неке чланице ЕУ, неке су као и наша земља у приступном процесу, а неке су кандидати за приступни процес, и који би требало да дају снажан импулс не само процесу европских интеграција, већ и равномерном и уравнотеженом територијалном развоју. Темељни циљеви тичу се унапређења добросуседских односа, подстицања интеграције у Унију и промовисања друштвено-економског развоја кроз заједничке локалне и регионалне иницијативе.

Тренутни документ у оптицају који се тиче територијалне анализе под насловом *TERRITORIAL ANALYSIS of the BULGARIA – SERBIA CROSS BORDER AREA, INTERREG – IPA BULGARIA –*

SERBIA PROGRAMME, 2021–2027 представља први корак у разради INTERREG-IPA програма прекограничне сарадње Бугарска-Србија за период 2021–2027. Поменута територијална анализа прекограничног подручја Бугарска-Србија фокусира се на изазове, потребе, потенцијале и заједничке приоритете (укључујући економске, социјалне и територијалне диспаратите, комплементарност улагања, културно и природно наслеђе) пограничних региона. Програмско подручје (програм Бугарска-Србија) покрива територију од 43.963 км² и граничи се са Румунијом на северу и Северном Македонијом, на југу. Дужина границе између Бугарске и Србије износи 341 км, од чега 315 отпада на копнене границе, односно 26 км дуж реке Тимок. Програмско подручје обухвата 13 NUTS III региона или еквивалентна укључујући: бугарске области Vidin, Montana, Vratsa (део BG31 – Северозападен (Severozapaden) NUTS II регион), као и окрузи Sofijska област, Pernik и Kyustendil (део BG41 – Југозападен (Yugozapaden) NUTS II регион.). Српски окрузи су: Бор, Зајечар, Нишава, Топлица, Пирот, Јабланица и Пчиња. Сваки циљ политике програма прекограничне сарадње детаљно је описан са по неколико специфичних циљева на начин како следи:¹²

- 1) Паметнија Европа – иновативна и паметна економска трансформација
  - Јачање истраживачких и иновационих капацитета и усвајање напредних технологија
  - Искористити благодети дигитализације за грађане, компаније и владе.
  - Јачање раста и конкурентности сектора SMEs
  - Развијање вештина за паметну специјализацију, индустријску транзицију и предузетништво
- 2) Зеленија, ниско-угљенична Европа
  - Промовисање мера енергетске ефикасности
  - Промовисање обновљиве енергије
  - Развој паметних енергетских система, мрежа и складишта на локалном нивоу
  - Промовисање прилагођавања на климатске промене, спречавање ризика и отпорности на катастрофе
  - Промовисање одрживог управљања водама
  - Промовисање транзиције ка циркуларној економији
  - Побољшање биодиверзитета, зелене инфраструктуре у урбаном окружењу и смањење загађења.
- 3) Повезанија Европа-мобилност и регионална ИКТ повезаност
  - Побољшање дигиталне повезаности
  - Промовисање одрживе мултимодалне урбане мобилности
- 4) Социјалнија Европа – спровођење европског стуба социјалних права
  - Повећање ефикасности тржишта рада и приступа квалитетном

¹² Види: TERRITORIAL ANALYSIS of the BULGARIA – SERBIA CROSS BORDER AREA, INTERREG – IPA BULGARIA – SERBIA PROGRAMME, 2021–2027, Draft, доступно на: <http://www.ipacbc-bgrs.eu/news>, pp. 7–8

запошљавању кроз развој социјалних иновација и инфраструктуре

- Побољшање приступа инклузивним и квалитетним услугама у образовању, обуци и целоживотном учењу кроз развој инфраструктуре

- Повећање социо-економске интеграције маргинализованих заједница, миграната и група у неповољном положају, путем интегрисаних мера, укључујући становање и социјалне услуге.

- Осигурање једнаког приступа здравственој заштити кроз развој инфраструктуре, укључујући и примарну здравствену заштиту.

5) Европа ближа грађанима – одрживи и интегрисани развој урбаних, руралних и приморских подручја кроз локалне иницијативе

- Подстицање интегрисаног социјалног, економског и еколошког развоја, културног наслеђа и сигурности у урбаним подручјима.

У Табели 1 дата је SWOT анализа за наведени програм прекограничне сарадње.

Табела 1. SWOT анализа програма прекограничне сарадње Бугарска–Србија, 2021–2027.

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
Повољан географски и транспортни положај Повољне климатске и геоморфолошке прилике Снажан економски раст у Бугарској и Србији последњих година Појачана економска активност SMEs Доступност активних граничних капија и потенцијалне дневне посете од стране суседних земаља Добри ресурси за економску диверзификацију (пољопривредно земљиште, туризам, вода, традиција) Општи позитивне трендови базичних економских индикатора	Периферни положај пограничних подручја на територији земље Горски рељеф региона који кочи развој транспорта Туристички потенцијали умерено валоризовани Међурегионалне разлике у погледу БДП-а по становнику широм NUTS III округа/еквивалената прихватљиве области Недостатак међународно конкурентних производа и низак стандард смештајне инфраструктуре Низак ниво развоја SMEs, преовладавање микропредузећа, повећана вулнерабилност Ниска предузетничка активност и слаб капацитет SMEs за приступ фондовима

МОГУЋНОСТИ

Могућности за развој користећи директне предности повољног положаја и саобраћајних веза
 Могућности за развој општина које заостају у погледу повољне географске ситуације и ресурса.
 Постојећи природни потенцијал за развој и диверзификацију различитих облика туризма
 Прелазак на циркуларну економију, смањење зависности од ресурса и енергије као и смањење и прерада отпада
 Растући значај SMEs у економији
 Оријентација ка производним активностима високе технологије у примарним и секундарним секторима привреде.

ПРЕТЊЕ

Изолација мањих општина
 Економски диспаритети, превасходно на релацији урбана-рурална подручја
 Рањивост на националну и светску финансијску и економску кризу
 Рањивост микро и малих предузећа, као и туристичког сектора на негативне последице пандемијске ситуације широм света.
 Низак ниво техничко-технолошке опремљености привреде
 Даље заостајање у конкурентности најмање развијених области

Извор: прилагођено према: TERRITORIAL ANALYSIS of the BULGARIA – SERBIA CROSS BORDER AREA, INTERREG - IPA BULGARIA - SERBIA PROGRAMME, 2021-2027, Draft, доступно на: <http://www.ipacbc-bgrs.eu/news>

Петнаестог октобра 2020. године програмски одбор програма прекограничне сарадње између Мађарске и Србије усвојио је Територијалну анализу¹³ наредног INTERREG IPA CBC програма Мађарска–Србија. Наведени документ послужиће као основа за одабир тематских приоритета за нови програмски период 2021–2027. Анализирано програмско подручје на српској страни обухвата следећих седам округа/еквивалентно NUTS III регионима, аутономне покрајине Војводине, окупљајући укупно 1,86 милиона људи:

- PC121 - Западнобачки округ
- PC122 - Јужнобанатски округ
- PC123 - Јужнобачки округ
- PC124 - Севернобанатски округ
- PC125 - Севернобачки округ
- PC126 - Средњобанатски округ
- PC127 - Сремски округ

Анализирано програмско подручје на мађарској страни укључује следећа 2 NUTS III региона („жупанија“), окупљајући укупно 0,90 милиона људи:

- HU331 – Bács-Kiskun megye
- HU333 – Csongrád megye

¹³ TERRITORIAL ANALYSIS of the next Hungary-Serbia INTERREG IPA CBC programme, October 14th2020, CESC, H-1406 Budapest, Pf. 7, доступно на: <http://www.interreg-ipa-husrb.com/en/news/latest-news/territorial-analysis-of-the-next-hungary-serbia-interreg-ipa-cbc-programme>

Кључне препреке прекограничне сарадње односе се на:¹⁴

1) Препреке територијалној кохезији

- Несташнице у заштити вода што је од пресудног значаја за суочавање са климатским порменама и ризицима са стране заштите животне средине.

- Климатске промене и спречавање ризика за постизање већег степена заштите целокупног пограничног становништа и за брзо реаговање у многим потенцијалним ванредним ситуацијама (као што су шумски пожари, поплаве, природне катастрофе, озбиљне временске аномалије, хитне здравствене ситуације и сл.)

- Обновљива енергија у смислу искоришћености великих потенцијала за производњу енергије из обновљивих извора, где су за ову врсту енергетских улагања потребна важна финансијска средства, као и превазилажења регулаторних препрека на националном и регионалном нивоу.

- Прекогранична инфраструктура јавног превоза је у лошем стању, што доводи до ограничене прекограничне мобилности.

2) Препреке економској кохезији

- Непредвидиво време чекања на граничном прелазу отежава свакодневно путовање на посао, слично захтевима за радном дозволом и боравком.

- Временски оквир и предвидљивост преласка границе снажно утичу на квалитет и квантитет прекограничних интеракција. Да би се развили друштвени и економски односи, посебно је важно осигурати предвидљив и могуће несметан прелазак границе за људе који живе у пограничном региону.

- Ниска стопа искоришћења резултата истраживања где слаба апликација истраживачких резултата у економској сфери резултира ниском регионалном конкурентношћу и запосленостју.

- Преношење животиња преко границе ограничено је на одређене граничне прелазе, што је проблематично на пример посебно за развој коњског туризма.

3) Препреке друштвеној кохезији

- У принципу није могуће платити допринос за социјално осигурање у више земаља, међутим, многи радници који путују на посао и даље то раде (углавном услед недостатка информација), што узрокује проблеме, јер мађарска и српска база података социјалног осигурања нису адекватно координиране.

- Унилатерални прилив радне снаге где је примећен значајан јаз у платама између две стране границе у корист Мађарске што генерише значајан, али једностран прилив радне снаге из АП Војводине у мађарске жупаније. Овакав проток људи резултира драматичним недостатком радне снаге на српској страни која би требала да

¹⁴ *TERRITORIAL ANALYSIS of the next Hungary-Serbia INTERREG IPA CBC programme*, October 14th 2020, CESCO, H-1406 Budapest, Pf. 7, доступно на: http://www.interreg-ipa-husrb.com/en/news/latest_news/territorial-analysis-of-the-next-hungary-serbia-interreg-ipa-cbc-programme, pp. 242-245.

буде уравнотежена.

- Сертификати из области образовања тешко се препознају и прихватају преко граница.

У Табели 2. дат је преглед циљева политике и специфичних циљева програма прекограничне сарадње Мађарска–Србија.

Табела 2. Преглед циљева политике и специфичних циљева програма прекограничне сарадње Мађарска-Србија 2021-2027.

Циљеве политике	Специфични циљеве
ПО1: Паметнија Европа	<p>I јачање истраживачких и иновационих капацитета и прихватање напредних технологија</p> <p>II убирање благодети дигитализације за грађане, компаније и владе.</p> <p>III јачање раста и конкурентности SMEs</p> <p>IV развијање вештина за паметну специјализацију, индустријска транзиција и предузетништво</p>
ПО2: Зеленија, ниско-угљенична Европа	<p>I промоција мера енергетске ефикасности</p> <p>II. промовисање обновљивих извора енергије</p> <p>III развој паметних енергетских система, мрежа и складишта на локалном нивоу</p> <p>IV промовисање прилагођавања на климатске промене, спречавање ризика и отпорност на катастрофе</p> <p>V промовисање одрживог управљања водама</p> <p>VI промовисање транзиције ка циркуларној економији</p> <p>vii. јачање биодиверзитета, зелене инфраструктуре у урбаној животној средини и редуковање загађености</p> <p>VIII промовисање одрживе мултимодалне урбане мобилности</p>
ПО3: Повезанија Европа	<p>I јачање дигиталне повезаности</p> <p>II развој одрживог, климатски отпорног, интелигентног и сигурног транспорта</p>

ПО4: Социјалнија Европа	<p>I повећање ефикасности тржишта рада и приступ квалитетном запослењу кроз развој социјалних иновација и инфраструктуре.</p> <p>II побољшање приступа инклузивним и квалитетним услугама у образовању, обуку и целоживотно учење кроз развој инфраструктуре.</p> <p>III повећање социоекономске интеграције маргинализоване заједнице, мигранти и особе у неповољном положају, кроз интегрисане мере, укључујући становање и социјалне мере.</p> <p>IV обезбеђивање једнаког приступа здравственој заштити кроз развој инфраструктуре, укључујући примарну заштиту.</p>
ПО5: Европа ближа грађанима	<p>I неговање интегрисаног економског, социјалног и развоја животне средине, културног наслеђа и сигурности у урбаним подручјима.</p>
ИСО1: Боља управљачка координација	<p>I јачање институционалних капацитета јавних власти, посебно оних који имају мандат да управљају одређеном териотријом, као и кључних стејкхолдера.</p> <p>II унапређење ефикасности јавне управе промовисањем правне и административне сарадње и сарадње између грађана и инситуција, посебно у циљу решавања законских и других препрека на граници регије</p> <p>III изградња међусобног поверења, посебно подстицањем акције међу људима, унапређењем одрживе демократије и подржавањем актера грађанског друштва и њихове улоге у реформским процесима и демократској транзицији</p>
ИСО2: Сигурнија и безбеднија Европа	<p>I акције у области управљања граничним прелазима и управљање мобилношћу и миграцијама, укључујући и заштиту миграната</p>

Извор: *TERRITORIAL ANALYSIS of the next Hungary-Serbia INTERREG IPA CBC programme*, October 14th2020, CESC, H-1406 Budapest, Pf. 7, доступно на: <http://www.interreg-ipa-husrb.com/en/news/latest-news/territorial-analysis-of-the-next-hungary-serbia-interreg-ipa-cbc-programme>, pp. 267-269

Тридесетог јула 2020. године румунско-српска заједничка радна група за програмирање одобрила је први заједнички нацрт INTERREG програма за прекограничну сарадњу Румунија-Србија 2021–2027. Програмско подручје за програмски период 2021-2027 укључује три жупаније Румуније и шест округа Републике Србије. Једна важна чињеница јесте да је програмско подручје у средишту европске макрорегије Дунав и делимично се преклапа са европском јадранско-јонском макрорегијом, где Србија учествује са читавом својом територијом. Укупна површина је 40.596 км² (53,1% у Румунији / 46,9% у Србији), укључујући румунске жупаније *Timiș, Caraș-Severin* и *Mehedinți*, и српске округе (Севернобанатски, Средњобанатски, Јужнобанатски, Браничевски, Борски и Подунавски). Програмско подручје је подељено на две регије NUTS II у Румунији, и две регије NUTS II у Србији. Програмска територија у Републици Србији репрезентује 20,8% земље, што је већи удео него у Румунији, где три округа представљају само 9% националне територије, при чему на

програмском подручју живи око 2,2, милиона становника. У Табели 3 дата је генерална SWOT анализа за програмско подручје.

Табела 3. Генерална SWOT анализа програма прекограничне сарадње Румунија–Србија, 20201–2027.

СНАГЕ	СЛАБОСТИ	МОГУЋНОСТИ	ПРЕЂЕ
<ul style="list-style-type: none"> Коридори X, IV и VII и близина међународних аеродрома Разноликост пејзажа, гео и био диверзитет Природни ресурси (природна наслеђа, Натура 2000 локалитети, термални извор, шуме, воде, минерални ресурси) Богато културно и историјско археолошко наслеђе Повољни услови за пољопривреду у долинама, као и за агро храну индустрију Присуство институција терцијалног образовања Релативно добар обухват примарног образовања, социјалне и основне мреже здравствених услуга. Регионална и локална укљученост за инвестирање у заједничко управљање ризицим и кини приправност Локална и регионална подршка за спровођење заједничких мера за очување биодиверзитета, вредних пејзажа и културно-историјског грађитељског наслеђа. Снажан потенцијал за разне врсте туризма засноване на термалним и великим природним и историјским ресурсима и на културним активностима. Подручје је у језгру дунавског слива и европске дунавске макрорегије Уобичајене акције како би се подигла конкурентност локалне индустрије 	<ul style="list-style-type: none"> Лоша унутрашња повезаност унутар пограничног подручја Велике површине изложене ризицима из околних климатских променама Ниска свест становништва у погледу природе и заштите животне средине Географија приклатног подручја је сложена и хетерогена. Велика неразвијеност подручја дубоко раздваја рурално-урбано Ниска економска одрживост пољопривредних газдинстава Велика незапосленост и неуклапачене вештина у складу са тржиштем рада. Лош приступ образовању и здравственим услугама за утржене групе. Мали број заједничких планова за ризике по животну средину и ниско координисане акције управљања ризицим и приправношћу у случају ванредних ситуација Јавне комуналне услуге за управљање отпадом и третман отпадних вода су недовољно развијене. Туристички потенцијал није довољно адресисан, недостатак конкурентних производа, нисак стандард смештајне инфраструктуре, недостатак координирање туристичке понуде и услуга Велики број људи у ризику од сиромаштва и социјалне искључености Језичке баријере, слаб капацитет за генерисање пројеката и развој и суфинансирање. 	<ul style="list-style-type: none"> Уобичајени приступи повећану запошљивости у перспективним секторима и подстицању прекограничне мобилности радне снаге. Јачање веза сарадње између SMEs, образовања, истраживача и студената. Велики потенцијал за развијање нових селских економија (диверзификација и модернизација, покретање предузећа у руралним подручјима) Повећана потражња за одрживим туризмом и органиским производима Валоризација природних и културних ресурса Велики потенцијал за валоризацију елемената индустријског наслеђа Привлачење и преусмеравање постојећих туристичких путничких токова ради отварања туристичке понуде програмског подручја. Социјалне иновације и нови модели прекограничне сарадње за побољшање социјалних, културних и здравствених услуга и инклузија група у неповољном положају. Постојећи који приступи за заједничко управљање ризицима и акције приправности за ванредне ситуације Заједничке акције на нивоу ЕУ за подизање свести о значају заштите животне средине Подшка ЕУ социјално-инклузивном расту и укупној кохезији 	<ul style="list-style-type: none"> Демографски тренд је негативан у већини подручја Токови миграције усмерени према млађим активним људима. Старење становништва, посебно у руралним областима Наставак избегличке миграционе кризе Даље повећање становништва у ризику од сиромаштва и социјалне искључиве Перзистентност високе стопе незапослености Велика учесталост природних опасности и хазарда које ствара човек. Слаби институционални и административни капацитети на локалном/регионалном нивоу Релативна атрактивност градских подручја и бржи раст од осталих зона програмског подручја Маргинализација удаљених подручја услед убрзане урбанизације унутар програмског подручја Неизвесности у глобалном и националном економском сценарију што доводи до пада инвестиција (националних и FDI)

Извор: INTERREG - IPA CBC ROMANIA-SERBIA, EUROPEAN UNION, INTERREG IPA CBC Romania – Serbia Programme 2021–2027, DRAFT, доступно на: http://www.romania-serbia.net/?language=1_1&page=3, pp. 9–10.

У Табели 4 дата је архитектура INTERREG IPA CBC програма Румунија–Србија, 2021–2027.

Табела 4. Приоритети и специфични циљеви прекограничне сарадње Румунија–Србија, 20201–2027.

ПРИОРИТЕТ 1. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И RISK МЕНАЦМЕНТ	ПРИОРИТЕТ 2. ЕДУКАЦИЈА И ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА
<p>Специфични циљеви:</p> <ol style="list-style-type: none"> Унапређење биодиверзитета, зелене инфраструктуре у урбаном окружењу и смањење загађености. Промоција обновљивих извора енергије Промоција мера енергетске ефикасности Промоција адаптације на климатске промене, превенција ризика и резилентност на катастрофе 	<p>Специфични циљеви:</p> <ol style="list-style-type: none"> Побољшање приступа и квалитета образовања, обуке и целоживотног учења преко граница са циљем повећања нивоа образовања и нивоа вештина како би се признале и преко граница. Побољшање приступа инклузивним и квалитетним услугама у образовању, обуци и целоживотном учењу кроз развој инфраструктуре, укључујући јачање резилентности за образовање и обуку на даљину и онлајн Побољшање приступачности, ефикасности и отпорности здравствених система и услуга дуготрајне неге преко граница.

<p>ПРИОРИТЕТ 3. ИНТЕГРИСАНИ ТУРИЗАМ И ПРИРОДНО И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ</p> <p>Специфични циљеви: 1. Подстицање интегрисаног друштвеног, економског и еколошког локалног развоја, културног наслеђа и безбедности, укључујући и рурална и обална подручја, такође кроз локални развој вођен заједницом.</p>	<p>ПРИОРИТЕТ 4. УПРАВЉАЊЕ ГРАНИЦАМА</p> <p>Специфични циљеви: 1. Сигурнија и безбеднија Европа</p>
---	--

Извор: прилагођено према: INTERREG - IPA CBC ROMANIA-SERBIA, EUROPEAN UNION, *INTERREG IPA CBC Romania – Serbia Programme 2021 - 2027*, DRAFT, доступно на: http://www.romania-serbia.net/?language=1_1&paged=3

Када је у питању програм прекограничне сарадње Србија–Хрватска он ће се наставити и у периоду за 2021–2027 и у току је његова припрема у смислу територијалне и социо-економске анализе програмског подручја. Анализа која је у току осигураће боље разумевање потреба и изазова који ће се финансирати из новог програма¹⁵.

Програмско подручје IPA III програма прекограничне сарадње Србија–Црна Гора обједињује 10 општина/градова у Републици Србији и 14 општина у Црној Гори, и простире се кроз југозападну Србију и северни и централни део Црне Горе. Укупна површина обухвата 17.402 км², са 664.522 становника, од чега 46% припада територији Србије (8.033 км²) и 54% црногорској (9.369 км²). У поређењу са националним територијама, прихватљиво подручје на српској страни представља 9% укупне површине земље, док у Црној Гори обухвата 68% територије земље. Општи циљ Програма јесте јачање социјалног, економског и територијалног развоја унапређењем услуга здравствене и социјалне заштите и развојем одрживог туризма. Кључни изазови програма дати су у Табели 5.

Табела 5. Кључни изазови програма прекограничне сарадње Србија–Црна Гора, 2021–2027.

Изазови програма прекограничне сарадње
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Мобилизација географских и природних добара подручја за одрживи развој ➤ Разлика између града и села (разлике у квалитету живота) ➤ Услед миграционих трендова, огроман број становника који живе у иностранству (са фамилијарним економским и социјалним везама у програму) могао би се посматрати као прилика за бољу кооперацију. ➤ Идентификовање најрелевантнијих тема за прекограничну сарадњу (нпр. знатни потенцијали у туризму (сарадња у развоју дестинација) и агрохран) ➤ Пребацивање тежишта са регионалне перспективе на конкурентске предности ➤ Прилагођавање вештина радне снаге захтевима тржишта рада ➤ Креирање атрактивних радних места за младе и посебно радних места за рањиве групе ➤ Подизање свести становништва о значају очувања природе и заштите животне средине у глобалу ➤ Пружање комуналних услуга у руралним подручјима ➤ Израда заједничких планова за процену и управљање ризиком за заштиту људи и природе од катастрофа изазваних климатским променама (поплаве, шумски пожари и сл.) ➤ Досезање руралних и удаљених подручја помоћу дигиталних технологија и интернет услуга. ➤ Побољшање квалитета социјалних и здравствених услуга посебно на периферијама ➤ Активирање пуног потенцијала културно-историјског наслеђа у функцији одрживог развоја туризма. ➤ Позиционирање програмског подручја у укупној туристичкој понуди Југоисточне Европе ➤ Увођење образовних курикулума који ће задовољити захтеве предузећа и тржишта рада и повећање броја образовних институција ➤ Повећање допринос организација цивилног друштва у прекограничној сарадњи

Извор: прилагођено према: IPA III CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME, Annex I 2021-2027
 IPA III CBC Serbia – Montenegro, Situation analysis and SWOT, November 2020

¹⁵ Види: <https://www.interreg-croatia-serbia2014-2020.eu/post-2020/>

У Табели 6 дат је преглед снага, слабости, могућности и претњи на основу одговора на упитнике који су за ове сврхе попуњавале јединице локалне самоуправе и друга правна лица у Србији и Црној Гори.

Табела 6. SWOT анализа програма прекограничне сарадње Србија–Црна Гора, 2021–2027.

СНАГЕ	
Србија	Црна Гора
Општи аспекти	
<ul style="list-style-type: none"> • Туризам, културно и природно наслеђе • Квалитет животне средине, укључујући иницијативе за зелену економију, отпорност на катастрофе и спречавање катастрофа, спремност и одговор. • Образовне, спортске и омладинске услуге • Тржиште рада • Управљање, планирање и административни капацитети 	<ul style="list-style-type: none"> • Квалитет животне средине, укључујући иницијативе за зелену економију, отпорност на катастрофе и спречавање катастрофа, спремност и одговор. • Туризам, културно и природно наслеђе • Управљање, планирање и административни капацитети • Услуге социјалне заштите • Предузетничка подршка, укључујући приступ финансирању
Инфраструктура	
<ul style="list-style-type: none"> • Слободно време/спорт/култура 	<ul style="list-style-type: none"> • Доступност пословних локација/просторија (индустријске зоне, инкубатори) • Слободно време/спорт/култура • Снабдевање водом
СЛАБОСТИ	
Србија	Црна Гора
Општи аспекти	
<ul style="list-style-type: none"> • Здравствене услуге • Предузетничка подршка, укључујући приступ финансирању • Управљање, планирање и административни капацитети 	<ul style="list-style-type: none"> • Истраживање и технолошки развој • Развој дигиталне економије и друштва • Тржиште рада • Предузетничка подршка, укључујући приступ финансирању
Инфраструктура	
<ul style="list-style-type: none"> • Управљање отпадом (депонije/сепарације/рециклажа) • Пречишћавање отпадних вода • Пuteви • Доступност пословних локација/просторија (индустријске зоне, инкубатори) 	<ul style="list-style-type: none"> • Управљање отпадом (депонije/сепарације/рециклажа) • Доступност пословних локација/просторија (индустријске зоне, инкубатори) • Пuteви
МОГУЋНОСТИ	
Србија	Црна Гора
<ul style="list-style-type: none"> • Ефикасно и одрживо коришћење природних ресурса • Развој туристичке понуде повезане са промоцијом културе/природне баштине • Развој пољопривредне производње и прераде хране • Специфични нови туристички трендови • Национална политика за развој SMEs • Стандардизација и сертификација локалних агрикултурних/аgro-прехранбених производа • Побољшани системи прикупљања и одлагања чврстог отпада, укључујући рециклирање и зелену агенду. 	<ul style="list-style-type: none"> • Развој пољопривредне производње и прераде хране • Развој туристичке понуде повезане са промоцијом културе/природне баштине • Ефикасно и одрживо коришћење природних ресурса • Повећано одржавање/развој постојеће инфраструктуре • Специфични нови туристички трендови • Национална политика за развој SMEs • Побољшани системи прикупљања и одлагања чврстог отпада, укључујући рециклирање и зелену агенду. • Побољшани третмани отпадних вода

МОГУЋНОСТИ	
Србија	Црна Гора
• Побољшани третмани отпадних вода	
ПРЕТЊЕ	
Србија	Црна Гора
<ul style="list-style-type: none"> • Нерешена имовинска питања • Имиграције • Недостатак квалификованих људских ресурса • Успорена децентрализација • Недовољна финансијска средства из јавног буџета за решавање инфраструктурних недостатака (транспорт, вода, енергија и друга питања животне средине) • Перманентна опасност од разноврзних националних катастрофа 	<ul style="list-style-type: none"> • Имиграције • Сива економија • Недовољна финансијска средства из јавног буџета за решавање инфраструктурних недостатака (транспорт, вода, енергија и друга питања животне средине) • Недостатак квалификованих људских ресурса • Деградиција животне средине • Успорена децентрализација

Извор: прилагођено према: IPA III CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME, Annex 1 2021–2027. IPA III CBC Serbia – Montenegro, Situation analysis and SWOT, November 2020.

Бројне су потребе и изазови идентификовани у програму прекограничне сарадње Србија-Црна Гора и односе се на (European Commission, 2020a: 5):

- 1) Смањење сиромаштва и промоцију социјалне инклузије
- 2) Повећање запошљивости како би се побољшао животни стандард и квалитет живота уопште, те спречила емиграција
- 3) Побољшање квалитета социјалних и здравствених услуга (посебно у руралним областима)
- 4) Активирање ресурса за социјално-економски развој (туризам као главна прилика за уравнотежање регионалних разлика и отварање нових радних места)
- 5) Заштита природе и животне средине и јачање спремности на ризик
- 6) Подстицање иновационог потенцијала кроз теснију сарадњу универзитета и бизнис сектора

Општи циљ програма прекограничне сарадње Србије и Босне и Херцеговине јесте јачање друштвено-економског развоја прекограничног подручја кроз социјално и економско укључивање одређених група, посебно младих, и конкурентност туризма (European Commission, 2020b). Програмска територија у Републици Србији (за детаље види Табелу 7) заузима 15.370 км² са 1.072.271 становника, док БИХ покрива 16.644.18 км² са 1.590.431 становника, што укупно износи 2.662.702 становника на програмском подручју. На страни БИХ у програму учествује 67 јединица локалне самоуправе, а на српској страни 4 региона.

Табела 7. Кључни подаци о програмском подручју

Кључни подаци	Бројеви и јединице
Укупна површина програмског подручја	32 014.18 км ²
Укупан број становника на програмском подручју	2 662 702
Укупна дужина границе	370.9
Плава граница	261 км (река Дрина 217.7 км + река Сава 43.3 км)
Копнена граница	109.9 км
Укупни гранични прелаз	15 (3 за железницу, 1 за пешаке и 11 за моторна возила)

Извор: European Commission (2020b) IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021–2027. SERBIA – BOSNIA AND HERZEGOVINA, Adopted on 26/11/2020, pp. 9

У Табели 8 дат је преглед снага, слабости, могућности и претњи на основу одговора на упитнике који су за ове сврхе попуњавале јединице локалне самоуправе и друга правна лица у Србији и Босни и Херцеговини.

Табела 8. SWOT анализа програма прекограничне сарадње Србија–Босна и Херцеговина, 2021–2027.

Снаге	Слабости
Квалификована радна снага у одређеним професионалним профилима у домену традиционалних индустрија, на пример заваривачи	Висока стопа незапослености међу младима од 15 до 24 године
Снажана економски потенцијал за економичну употребу природних ресурса	Изазови у интеграцији и партиципацији рањивих група, примера ради мањина, младих и жена.
Снажно културно наслеђе и диверзитет региона	Незапослени су близу старосне границе за пензионисање, нижег су нивоа образовања и уског професионалног искуства и образовања.
Постојећи примери добре праксе у решавању еколошких питања на регионалном нивоу - тј. регионалне депоније у земљама (нпр. Дубоко)	Еколошка инфраструктура није у складу са ЕУ стандардима - третман чврстог отпада, постројења за отпадне воде итд.
Консензус (барем про-форме) на свим нивоима да заштита животне средине треба да представља приоритет у региону.	Учестали нескладни случајеви животне средине као што су нехигијенске депоније или нерафинисано изливање у реке.
Релативно добар предузетнички дух са значајним бројем регистрованих СМЕС	Доминација трговине и предузећа оријентисаних на услуге у целокупној структури СМЕС и микро-предузећа
Доступност природних ресурса који се могу искористити у туристичке сврхе	Ниска додата вредност у малим и средњим предузећима и микро предузећима - одсуство иновативних и компанија заснованих на технологији.
Интензивна прекогранична пословна сарадња и трговина	Релативно лоша примена политике истраживања и развоја (R&D) - ограничена доступност објеката, посебно на српској страни
Могућности	Претње
Увођење циљаних и прилагођених (стручних) програма обуке и праксе у компанијама	Негативне миграције (одлив мозгова) из региона и из руралних у урбаних подручја, посебно младих
Развој нове економије, засноване на знању, иновацијама и новим технологијама	Ограничена доступност послова високог профила, заснованих на иновацијама и новим технологијама
Развојне могућности засноване на заједничком и разноврсном културном наслеђу	Потенцијални негативни утицај кризе COVID-19 на запошљавање и туризам
Процес приступања ЕУ у обе земље изнеће на видело питања заштите животне средине, мотивишући локалне и националне власти да пронађу решења	Доступност финансирања за јавне инвестиције у животну средину - отпадне воде, депоније чврстог отпада итд.
Развој алтернативних извора енергије који деривирају из предности подручја - хидропотенцијала, шума итд.	Дуготрајне административне процедуре пре почетка покретања инвестиција у сектор
Даља експлоатација и неговане прекограничних економских веза и трговине	Старење становништва у региону, посебно у односу на потенцијални развој туризма
Могућност за туристичке активности у нишама, на пример еко, етно-агро туризма, органска храна	Недовољна заштита природног окружења, укључујући одсуство еколошке инфраструктуре
Развој јединственог прекограничног туристичког подручја или производа	Повећана глобална конкуренција у свим економским гранама

Извор: European Commission (2020b) *IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021-2027 SERBIA - BOSNIA AND HERZEGOVINA*, Adopted on 26/11/2020, pp. 16 - 17.

Општи циљ програма прекограничне сарадње Србија–Северна Македонија јесте допринети социјално-економском развоју програмског подручја путем социјалне и културне инклузије и појачаном економском сарадњом кроз одрживо коришћење природних и културних ресурса (European Commission, 2020c). Програмско подручје се налази у централном и јужном делу Балканског полуострва, обухватајући југоисточни део Србије са Јабланичким и Пчињским округом и се-

вероисточни део северне Македоније са североисточним регионом и део скопског региона. Подручје покрива 10 197 км² са приближно 732.000 грађана који живе у 30 општина. Око 45% становништва живи у шест већих урбаних центара: Лесковцу, Врању, Куманову и три општине града Скопља. Програмско подручје простире се на 10.197 км², од тога 61,7% на српској и 38,3% на македонској страни, што представља 7% територије Републике Србије и 15% територије Републике Северне Македоније. Кроз подручје пролази Паневропски коридор X повезујући Salzburg-Ljubljana-Zagreb-Belgrade-Niš-Leskovac-Vranje-Skopje-Thessaloniki, као и коридор VIII који повезује Скопје-Kumanovo-Sofia. Кључне потребе и изазови идентификовани у програмском подручју односе се на: (1) развој добросуседских односа и трајних прекограничних партнерстава у региону, (2) борбу против сиромаштва и промоција социјалне инклузије, (3) промоцију прекограничне културне и међуетничке сарадње, (4) активирање ресурса за друштвено-економски развој, (5) заштиту природе и животне средине и јачање спремности на ризик и (6) изградњу капацитета и припрему земаља кандидата за приступање и управљање фондовима ЕУ (European Commission, 2020c: 5-6). У Табели 9 дат је преглед снага, слабости, могућности и претњи на основу одговора на упитнике који су за ове сврхе попуњавале јединице локалне самоуправе и друга правна лица у Србији и Северној Македонији.

Табела 9. SWOT анализа програма прекограничне сарадње Србија–Северна Македонија, 2021–2027.

СНАГЕ	
Србија	Северна Македонија
Општи аспекти	
Туризам, културно и природно наслеђе Квалитет животне средине, укључујући иницијативе за зелену економију, отпорност на катастрофе и спречавање катастрофа, спремност и одговор. Образовне, спортске и омладинске услуге Управљање, планирање и административни капацитети	Туризам, културно и природно наслеђе Квалитет животне средине, укључујући иницијативе за зелену економију, отпорност на катастрофе и спречавање катастрофа, спремност и одговор.
Инфраструктура	
Доступност пословних локација/просторија (индустријске зоне, инкубатори)	Доступност пословних локација/просторија (индустријске зоне, инкубатори) Телекомуникације/приступ интернету
СЛАБОСТИ	
Србија	Северна Македонија
Општи аспекти	
Развој дигиталне економије и друштва Истраживачки и технолошки развој Подршка предузетништву, укључујући приступ финансирању	Здравствене услуге Услуге социјалне заштите Истраживачки и технолошки развој
Инфраструктура	

Снабдевање гасом Управљање отпадом (депоније/сепарација, рециклажа) Путеви Третман отпадних вода	Управљање отпадом (депоније/сепарација, рециклажа) Третман отпадних вода Канализација Путеви Понуда гаса
МОГУЋНОСТИ	
Србија	Северна Македонија
Развој туристичка понуде повезане са промоцијом културе/природне баштине Развој пољопривредне производње и прераде хране Ефикасно и одрживо коришћење природних ресурса Системи управљања катастрофама и спремност за ванредне ситуације Побољшани третмани отпадних вода Национална политика за развој SMEs	Развој туристичка понуде повезане са промоцијом културе/природне баштине Развој пољопривредне производње и прераде хране Системи управљања катастрофама и спремност за ванредне ситуације Побољшани третмани отпадних вода Специфични нови туристички трендови Побољшани системи прикупљања и одлагања чврстог отпада, укључујући рециклирање и принципне зелене агенде
ПРЕТЋЕ	
Србија	Северна Македонија
Миграције Нерешена имовинска питања Недовољна финансијска средства из јавног буџета за решавање инфраструктурних недостатака (транспорт, вода, енергија и друга питања животне средине) Високи трошкови одржавања инфраструктуре Недостатак квалификованих људских ресурса Сива економија Деградација животне средине	Недовољна финансијска средства из јавног буџета за решавање инфраструктурних недостатака (транспорт, вода, енергија и друга питања животне средине) Деградација животне средине Недостатак квалификованих људских ресурса Миграције Нерешена имовинска питања Сива економија Перманентна опасност од различитих природних катастрофа Успорена децентрализација

Извор: European Commission (2020c) *IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021–2027. SERBIA – NORTH MACEDONIA*, Adopted on 24/11/2020, pp. 13-14

Приликом аплицирања за финансијска средства ЕУ у погледу прекограничне сарадње неопходно је поштовање принципа: програмирања (финансирају се програми који воде дугорочном и одрживом развоју), концентрације (финансира се мањи број, али већих и скупљих програма), принципа додавања (фондови ЕУ не замењују националне фондове већ су само додатак на националне фондове) и принципа партнерства (који подразумева ангажовање свих нивоа власти у процесу јачања институционалне инфраструктуре за ефикаснију абсорпцију фондова). Такође, једна од основних препорука потенцијалним корисницима јесте да се на време едукују у погледу захтевног пројектног менаџмента ЕУ. У наступајућем периоду ће одређени изазов бити раздвајање трансфера одговорности са централне владе на ниво локалних власти, чак и до невладиних организација, у планирању и имплементацији програма прекограничне сарадње. Додатно, од суштинске важности је развити концепт стратешких пројеката, тј, обратити посебну пажњу на оне велике инвестиције које имају снажан прекогранични утицај. Коначно, налазимо се пред новом фазом пружања подршке ЕУ земљама које се налазе на њеним новим границама, да у оквиру просторног развоја, у прекограничној сарадњи буде нагласак на одрживом развоју а то је најбрже остварљиво у области одрживог туризма.

Посматрано с аспекта прекограничне сарадње, садашњи ниво децентрализације и њено одвијање у оквирима претприступне по-

моћи општинама обезбеђују могућност да иницирају и учествују у бројним пројектима и те пројекте ставе у функцију сопственог развоја или решавања бар неких од тренутних проблема локалне заједнице. Успешност локалних актера у програмима прекограничне сарадње зависи од следећих фактора:

- прво, способност општине и њеног прекограничног партнера да формулишу свој пројекат сагласно правилима и критеријумима за добијање средстава из IPA-фондова;
- друго, усклађеност националних политика две државе у области на коју се пројекат њихових локалних заједница односи;
- треће, способност пограничних локалних заједница да симултаном акцијом увере своје националне власти, а понекад и друге локалне заједнице у непосредном окружењу у релевантност својих иницијатива за развој региона којем припадају или за циљеве националног развоја.

Напредак у процесу евроинтеграције повећава потребу за додатним знањем о начину на који ЕУ функционише, ЕУ политикама и процесима, кључним ЕУ стратешким документима и правном оквиру. Прилагођавање локалних самоуправа у процесу европских интеграција и примене стандарда ЕУ у областима регионалног развоја и прекограничне сарадње одвија се у три правца и то кроз:

- активно учешће у процесу европских интеграција и националном систему регионалне политике,
- јачање способности за коришћење претприступних фондова ЕУ (планирање, јачање кадровских потенцијала, развој партнерстава) и
- активно учешће у иницијативама у оквиру прекограничне сарадње

Коришћење IPA средстава у великој мери ће одредити и будуће алокације фондова намењених Србији. Кључни фактори успеха у коришћењу фондова ЕУ огледају се у (Mirić, 2011: 31):

- политичкој вољи, од врха Владе, преко државних секретара, помоћника министара и IPA јединица у министарствима, да до краја спроведу неопходне захтеве за успешно управљање фондовима ЕУ;
- ефикасној администрацији са довољним бројем запослених, оспособљених да обављају овако сложене послове;
- правилном приступу у припреми пројектне документације и спровођењу пројектата;
- обученим актерима у локалној самоуправи да конкуришу својим пројектима;
- конструктивном приступу у сарадњи са ЕК

Време је да наша земља започне припреме за IPA III, што ће јој омогућити да се дубље ангажује у холистичком и емпиријском дијалогу са Комисијом о употреби истог чиме би се осигурало да се доприноси пореских обвезника из ЕУ искористе на најбољи начин.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Све је већа свест о важности процеса прекограничне сарадње као виталног дела за успех регионалне политике ЕУ и тежње ка циљу у смислу успостављања територијалне кохезије и уравнотежењег и складнијег регионалног развоја. То се може нотирати у већини званичних извештаја Европске комисије у вези са социоекономском кохезијом и просторним стратегијама ЕУ.

Програми прекограничне сарадње имају посебан значај са више аспеката (Пић, 2018, pp. 18):

- Унапређују социо-економски развој и размену, подстичу сарадњу суседних пограничних области;
- Видљиви су и непосредно намењени грађанима и подизању животног стандарда (изградња бицикличких стаза, спортских терена и хала, реконструкција културних знаменитости, зоолошких вртова, домова културе, сарадња удружења произвођача, итд),
- Подижу капацитете локалних организација да управљају ЕУ средствима, према ЕУ правилима,
- Припремају друштво за апсорпцију далеко обимнијих структурних фондова који ће нам бити на располагању када будемо чланица ЕУ.

Мир, сарадња и добросуседски односи претпоставка су економског развоја региона и сваке земље појединачно. Прекогранична сарадња Србији је неопходна у многим сегментима – развојним, инфраструктурним, привредним... ЕУ је из IPA фондова и до сада финансира прекограничну сарадњу, али потенцијали и средства још увек нису довољно искоришћени. Како би се што ефективније и ефикасније расположивим средствима остваривали заједнички циљеви, потребно је да потенцијални корисници средстава и носиоци пројеката буду упознати са свим финансијским инструментима који су на располагању.

Полазећи од чињенице да је и политика регионалног развоја у нашој земљи високо политизована и да се одвија без јасно дефинисаних циљева и критеријума, прекогранична сарадња, која се финансира из IPA-фондова, чија расподела средстава треба да се одвија на основу унапред дефинисаних и познатих критеријума и под сталним надзором Комисије Европске уније, може бити и инструмент за сузбијање политизације и ефективну имплементацију принципа транспарентности и одговорности и тиме спречавања коруптивних или других абузивних понашања јавних власти (Fond za otvoreno društvo, 2009). Кључна порука јеста да би грађани Србије, али и медији више пажње требали да обрате на програме прекограничне сарадње који су понекада неправедно запостављени услед доминације високих политичких тема, који јесу предмет европских интеграција, али европске интеграције су и конкретни пројекти који доносе важну, опипљиву и видљиву корист за свакодневни побољшани живот сваког грађанина у сваком делу наше земље.

ЛИТЕРАТУРА

- Beck, Joachim. “Cross-Border Cooperation: Challenges and Perspectives for the Horizontal Dimension of European Integration”. *Administrative Consulting (Scientific Journal of the University of St. Petersburg)* 1 (2018): 56-62 (Part 1); 2 (2018): 32-42 (Part 2); 3 (2018):14-21 (Part 3).
- Beck, Joachim. “Cross-border cooperation and the European Administrative Space – Prospects from the principle of mutual recognition”. *International Public Administration Review* 13, 2 (2015): 9–36.
- European Commission (2020a) *IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021–2027 SERBIA – MONTENEGRO*, Adopted on 26/11/2020.
- European Commission (2020b) *IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021–2027 SERBIA – BOSNIA AND HERZEGOVINA*, Adopted on 26/11/2020.
- European Commission (2020c) *IPA III CROSS BORDER COOPERATION PROGRAMME 2021–2027 SERBIA – NORTH MACEDONIA*, Adopted on 24/11/2020.
- FEJES Zsuzsanna “Republic of Serbia towards the European territorial cohesion and cross-border cooperation – with special focus on Vojvodina”. *Deturope – The Central European Journal of Regional Development and Tourism* 5, 3 (2013).
- Fond za otvoreno društvo. *Prekograničan saradnja – instrument razvoja*. Beograd: Fond za otvoreno društvo i Centar za primenjene evropske studije, 2009.
- Hasselsberger, Beatrix. *Reshaping Europe – Borders’ Impact on Territorial Cohesion*. Vienna University of Technology, Vienna, 2010.
- Howaniec, Honorata. and Marcin Lis. “Euroregions and Local and Regional Development—Local Perceptions of Cross-Border Cooperation and Euroregions Based on the Euroregion Beskydy”. *Sustainability* 12 (2020): 1–21. 7834; doi:10.3390/su12187834
- http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_11/t11_0314_e004.htm
- <http://europa.rs/eu-assistance-to-serbia/eu-and-serbia-15-years-of-partnership/cross-border-and-transnational-cooperation-in-serbia/?lang=en>
- <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-eu/regionalna-saradnja/instrumenti-evropske-unije-u-oblasti-regionalne-saradnje/>
- <https://www.eu.me/mn/ipa/ipa-i-2007-2013/ii-komponenta-prekogranična-saradnja>
- <https://www.interreg-croatia-serbia2014-2020.eu/post-2020/>
- Ilić, Ana. “Regionalna saradnja i evropske integracije”. *Evropske sveske* 1 (2018): 13-22. PROJEKTI I FINANSIRANJE REGIONALNE SARADNJE. Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2018.
- Imre Nagy. “Cross-border cooperation on the external borders of the EU and the impact of the received EU CBC funds on AP Vojvodina/Serbia”,

- Belgeo [Online], 2 | 2020, Online since 07 May 2020, connection on 17 December 2020. URL: <http://journals.openedition.org/belgeo/38732>; DOI: <https://doi.org/10.4000/belgeo.38732>
- INTERREG – IPA CBC ROMANIA–SERBIA, EUROPEAN UNION, *INTERREG IPA CBC Romania – Serbia Programme 2021 - 2027*, DRAFT, dostupno na: http://www.romania-serbia.net/?language=1_1&paged=3
- IPA III CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMME, *Annex 1 2021-2027 IPA III CBC Serbia – Montenegro*, Situation analysis and SWOT, November 2020
- Kiprianoff, Irinja. *Cross-border cooperation in the nordic countries – The conditions, barriers, and efforts to tackle the challenges* (Master’s thesis). Blekinge Institute of Technology, European Spatial Planning, May 2005.
- Leibenath, Markus, Ewa Korcelli-Olejniczak, and Robert Knippschild. *Cross-border Governance and Sustainable Spatial Development: Mind the Gaps!*. Berlin: Springer Verlag, 2008.
- Mirić, Ognjen. “Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA) EU – trenutno stanje i izazovi”. U *Primenom evropskih standarda do regionalnog razvoja Srbije*, 25–31. Beograd: Fond Centar za demokratiju, 2011.
- Navarro, Mikel. “*REGIONAL CROSS-BORDER COOPERATION AND RIS3*”, *RIS3 Vivo Policy Brief 1*, (Orkestra – Basque Institute of Competitiveness and Deusto Business School), July 2018 (2018).
- Opportunities of cross-border cooperation between small and medium cities in Europe*, Report written in the frame of the Spatial Development Observatory, on behalf of the Department of Spatial Planning and Development – Ministry of Sustainable Development and Infrastructure in Luxembourg, Antoine Decoville, Frédéric Durand, Valérie Feltgen, LISER, 2015.
- Osmanković, Jasmina. “Prekogranična suradnja i ekonomski razvoj”. U *Euroregije i jugoistočna Evropa*, 69–91. Sarajevo: Odjeljenje društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Ekonomski institut Sarajevo, 2008.
- Rajčáková, Eva, and Angelika Švecová. “Cross-border cooperation in Slovak-czech border region under EU programmes”. *Europ. Countrys.* 2 (2013): 133–145, DOI: 10.2478/euco-2013-0009
- Sotnikov, Y. and Ievgene Kravchenko. “Cross-border cooperation development of Ukraine: Forms and instruments of competitiveness increase”. *Economics and Management* 18, 1 (2013): 95–101.
- TERRITORIAL ANALYSIS of the next Hungary-Serbia INTERREG IPA CBC programme*, October 14th 2020, CESCO, H-1406 Budapest, Pf. 7, dostupno na: <http://www.interreg-ipa-husrb.com/en/news/latest-news/territorial-analysis-of-the-next-hungary-serbia-interreg-ipa-cbc-programme>
- TERRITORIAL ANALYSIS of the BULGARIA – SERBIA CROSS BORDER AREA, INTERREG – IPA BULGARIA – SERBIA PROGRAMME, 2021–2027, Draft, dostupno na: <http://www.ipacbc-bgrs.eu/news>
- The new Instrument for Pre-accession Assistance, EC, June 2018.

Turlakova, T., G. Slavova, and T. Georgieva. "Opportunities for cross-border cooperation between Bulgaria and Romania: The case of the interreg programme". *Trakia Journal of Sciences* 17, 1 (2019): 471–479.

Zaitseva, Natalia A., and Elena G. Kropinova. "Problems and prospects of cross-border cooperation in tourism between Russia and Europe". *Baltic Region* 3 (2016): 98–108. <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2016-3-8>.

CROSS-BORDER COOPERATION AS A PREREQUISITE FOR REGIONAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF SERBIA - SITUATION, NEEDS AND OBSTACLES

Summary

The intention of the paper is to point out a significant but still underdeveloped area of cross-border cooperation, as one of the areas of political, economic and social life in general, which raises Serbia's prospects to accelerate the development of institutional, administrative and human capacities and better use its local development, regional, national and supranational potentials. The paper deals with current issues and problems of cross - border cooperation in the context of regional development of the Republic of Serbia, using the methods of theoretical analysis. In the conditions of socio-economic and political instability on a global scale, the issues of development and affirmation of cross-border cooperation certainly come to the fore. Cross-border cooperation, taken as a whole, ensures the revitalization of peripheral border areas by ensuring the maximum use of their available resources; affects the improvement of living standards and competitiveness of the region, but also the formation of friendly relations between nations, which is a much broader mission. Improving the development of the region is one of the key obligations whose success is constantly assessed by the European Union and is directly related to the position of the Republic of Serbia in the accession process. On the other hand, the paper emphasizes the importance of cross-border cooperation and the level of its impact on the regional development of our country, as one of the most important instruments of the European Union in its policy towards the countries of the Western Balkans.

Key words: Cross-border cooperations, regional development, Serbia, territorial cohesion, sustainability.

TEORIJSKI I DOKTRINARNI OKVIRI NAMETANJA AMERIČKOG UTICAJA NA BALKANU 1990–IH GODINA

Rezime

Američka spoljna politika u postbipolarnoj eri zasnivala se na unilateralizmu Zapada, kako teorijski tako i institucionalno, nalazeći oslonac u liberalizmu, ali i neorealizmu jer je oba pogleda na svet nadahnulo utilitarizam, korist koju predvodi interes Vašingtona. Niz teoretičara i činovnika obe administracije predsednika Klintona su 1990-ih godina uticale na svet neovilsonovskim nametanjem svoje vrste demokratije i angažovanjem uticaja, nepovratno umanjujući konsenzus u Ujedinjenim nacijama. Amerika je samo sebi dozvolila važne odluke koje su ipak pravdane međunarodnim pravom uvodeći političke presedane objašnjavane tako da se predstave moralno neophodnim. Naknadno traženje legitimiteta od Saveta bezbednosti UN za humanitarnu intervenciju, dalo je osnov opstanku UN, ali su postigle trajno nepoverenje manjih naroda, naročito Srba koji su na Balkanu osetili neprincipijelnosti spoljne politike Vašingtona.

Ključne reči: Amerika, teorija, institucije, liberalizam, realizam, Balkan.

NOVI SVETSKI POREDAK

Četrdeset prvi američki predsednik Džordž Herbert Voker Buš (George Herbert Walker Bush) prvi put je upotrebio sintagmu „Novi svetski poredak“ (New World Order) obraćajući se 11. septembra 1990. godine Kongresu Sjedinjenih Američkih Država (SAD) o krizi u Persijskom zalivu i deficitu budžeta: „cilj – novi svetski poredak – može nastati: novo doba – oslobođeno pretnje terorom, snažnije u potrazi za pravdom i sigurnije u potrazi za mirom... U krajnjem slučaju, naša sposobnost da ispunimo svoje odgovornosti u inostranstvu zavisi od političke volje i konsenzusa kod kuće“ (Bush, 1990). Odgovornost vođstva i samostalnost odlučivanja je još bila u stavu saradnje i usaglašavanja sa još postojećim Savezom Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR). Prvi izazov novog poretka bio je Irak, na čiju su stranu i udaljenu obalu američki vojnici krenuli kada su SAD imale odobrenje Ujedinjenih nacija (United Nations – UN).

Novi svet bi bio bez hladnoratovskog trvenja. Ovim je označen početak novog razdoblja međunarodnih odnosa uzrokovan promenama koje su izmenile do tada bipolarnu ravnotežu u svetu. Univerzalne težnje čovečanstva su time usvojene kao legitimacija budućih intervencija SAD koje će evoluirati u narednih devet godina preko *duplog ključa* odlučivanja UN

¹ posaovss@yahoo.com

i NATO (North Atlantic Treaty Organisation) povodom ratnih događanja u Bosni do trenutka kada SAD više i neće pitati UN za odobrenje akcija na prostoru Savezne Republike Jugoslavije (SRJ).

Generalni sekretar UN Butros Butros Gali (Boutros Boutros-Ghali) je u „Agendi za mir“ 1992. godine naveo novu ulogu UN u razvoju novog koncepta međunarodne bezbednosti. Istaknut je značaj prevencije kriza i sukoba i ponuđena velika ovlašćenja Savetu bezbednosti UN. Prevencija konflikata sastojala bi se od četiri nivoa - preventivne diplomatije, uspostave, očuvanja i građenja mira. UN u Vašingtonu više nisu bile smatrane važnim, kao da su ispunile svoju svrhu, što se vidi po tome da SAD više nisu ni plaćale svoj deo članarine za funkcionisanje ove univerzalne međunarodne organizacije kao da se očekivalo da nestane. Tada je pre trebalo očekivati da nestane NATO jer mu se rival, Varšavski pakt (Договор о дружбе, сотруди́честве и взаи́мной помо́щи), pa i SSSR sam gaspao.

KRAJ BIPOLARIZMA

Novi svetski poredak koji je SAD kao jedina preostala supersila počela da reguliše dao je i svoje teorijske osnove u literaturi. Frensis Fukujama (Francis Fukuyama) u članku „Kraj istorije?“ objavljenom još 1989. godine u časopisu *Nešnl intrest* (The National Interest) smatra završetak Hladnog rata pobedom liberalne demokratije, zapadnih pogleda na svet i kapitalističkog uređenja tržišta koje je krajnja tačka sociokulturne evolucije čovečanstva (Fukuyama, 1989). Na drugoj strani u časopisu *Forin Afers* (Foreign Affairs) pojavili su se članci isto tako važni za opis novog doba koje nastupa. Čarls Krauthajmer (Charles Krauthammer) objavljuje 1991. godine članak sa naslovom „Unipolarni momenat“ u kome navodi da se očekivana multipolarnost neće još ostvariti kao ni internacionalizam (Krauthammer, 1991).

Semjuel Filips Hantington (Samuel Phillips Huntington) u članku „Sudar civilizacija“ koji je nastao u okviru projekta „Izmenjeno bezbednosno okruženje i američki nacionalni interesi“ smatra ovo razdoblje krajem ideološke, blokovske podele sveta transformišući ga u okvirima civilizacija formiranih po bliskosti kultura. Zapad je sada na izuzetnom vrhuncu moći u odnosu na ostale civilizacije, kaže Hantington u ovom članku iz 1993. godine, i to da je moćni protivnik zapada nestao sa mape sveta, da je vojni sukob unutar zapadnih zemalja nezamisliv, a zapadna vojna moć je bez premca (Huntington 1993). Globalna politička i bezbednosna pitanja se efikasno rešavaju pod direktoratom SAD, Britanije i Francuske a svetski ekonomski problemi pod upravom SAD, Nemačke i Japana, tvrdi Hantinton. Zaista u to doba kada je SSSR prestao da postoji, nove sile koje su se pridružile spisku sila su postale Nemačka i Japan (Bergner, 1994). Hantington poentira: „Odluke koje se donose u Savetu bezbednosti UN ili Međunarodnom monetarnom fondu i odražavaju interese Zapada prezentiraju se ostalima kao željeni cilj svetske zajednice u celini“ (Huntington, 1993: 39). Sam izraz „svetska zajednica“ (the world community) je postao opšteprihvaćeni eufemizam, zamenjujući izraz slobodni svet (the free world) koji pruža legitimitet aktima koji odražavaju interese SAD i ostalih zapadnih sila (Ibid.).

Hantington navodi da lideri Zapada skoro uvek tvrde da deluju u ime „svetske zajednice“ i da se jedan manji izuzetak dogodio kada je britanski ministar spoljnih poslova Džon Mejdžor u intervjuu za *Good morning Amerika* (Good Morning America) 21. decembra 1990. godine govorio o akcijama „Zapada“ usmerenim protiv Sadama Huseina, brzo se ispravivši da je pod tim mislio na „svetsku zajednicu“ (Ibid.). Ubrzo je izraz „međunarodna zajednica“ (international community) postao sinonim za Zapad.

Osim naučne elite, novim dobom bavili su se i politički stratezi. Pol Volfovic (Paul Dundes Wolfowitz), podsekretar Dika Čejnija (Richard Bruce Cheney) za politiku odbrane SAD je februara 1992. godine sa svojim zamenikom Irving Luis Libijem (Irving Lewis Libby) sastavio dokument Pentagona od četrdeset šest strana poznat kao „Smernice planiranja odbrane za fiskalne godine 1994–99“ ili jednostavno Volfoviceva doktrina u kojoj se navodi pravo SAD da interveniše kada i gde veruje da je potrebno tako da se odbacuje kolektivni internacionalizam UN-a i uvodi američki primat kao supersile sa pravom na unilateralizam i intervencionizam radi obezbeđenja izvora nafte i osujećivanja rivala ili kratko rečeno očuvanje imperijalnih interesa. Tekst između ostalog tvrdi da: „S jedne strane SAD ne može da postane svetski ‚policajac‘, preuzimanjem odgovornosti za ispravljanje svih pogrešnosti, pa ipak mi ćemo zadržati nadmoćnu odgovornost za selektivno rešavanje one nepravde koje prete bilo samo našim interesima, ili naših saveznika ili prijatelja, ili koje bi mogle ozbiljno da uzdrmaju međunarodne odnose“ (Gellman, 1992: 1) Ovaj dokument će kao aksiom odrediti pravac globalne supremacije SAD za sledeći vek i postati opravdanje za američko vojno mešanje širom sveta iako su republikanci i uopšte konzervativci izgubili odlučujući glas o ovim pitanjima smenom na čelu SAD.

LIBERALIZAM I REALIZAM U AMERICI

Sociolog Sejmur Martin Lipset (Seymour Martin Lipset), koji je veliki deo karijere proveo tumačeći koliko se Sjedinjene Države razlikuju od drugih razvijenih demokratija, ima običaj da kaže da američki konzervativizam nije manje poseban i drugačiji no što su to druge američke institucije i vrednosti - navodi Frensis Fukujama koji je bio njegov učenik i dodaje da u SAD gotovo da nema konzervativaca evropskog stila, ljudi koji žele da odbrane *status quo* temeljen na hijerarhiji, tradiciji i pesimističkom gledanju na ljudsku prirodu (Fukujama, 2003). Liberali su predodređeni za optimizam. Zapravo oni koji su u SAD *konzervativci* u Evropi se nazivaju *liberali*, jer su za slobodno tržište, individualnu inicijativu i demokratiju zasnovanu na pravima pojedinaca, a ne kolektiviteta. Ako je jedna od definicija konzervativca – čuvar *statusa quo* – onda se slobodno može kazati da „američki konzervativci (poznati i kao klasični liberali) nikad nisu bili od te vrste pa ni politički ciljevi američkih konzervativaca nisu manje revolucionarni“ (Ibid.). Od samog početka, Amerikanci smatraju svoje vrednosti i institucije utelovljenjem univerzalnih težnji koje će jednoga dana imati značaj koji mnogo prevazilazi obale SAD, po tom gledištu, demokratija, ustavna vlast i individualna prava na kojima one počivaju dobre su

ne samo za Severnoamerikance zbog njihovih posebnih običaja i tradicija, već za sve ljude sveta – „otud su u svojoj spoljnoj politici Sjedinjene Države sve samo ne sila *statusa quo*“ (Ibid). Opstanak Jugoslavije kao *status quo* nije bio moguć. Ipak, Amerika će doći u priliku da postane takva sila kada počne da gubi primat moći.

Šta zapravo znači imati konzervativnu spoljnu politiku odgovorio je Frensis Fukujama. Tu se konzervativizam često identifikuje sa onim što stručnjaci za međunarodne odnose označavaju kao *realizam*, tj. stav da je svetska politika bespoštedna borba nacionalnih država za sticanje i očuvanje moći i samostalnost u pitanjima nacionalne bezbednosti, a njegova suprotnost, liberalni internacionalizam, vidi mogućnost uspostavljanja jednog globalnog poretka zasnovanog na zajedničkim normama i vrednostima koje se provode jednim sve gušćim sistemom međunarodnog prava i međunarodnih organizacija. Fukujama navodi da se „realisti fokusiraju na ravnotežu snaga i vojnu spremnost; liberalni internacionalisti na institucije, pravila i zakonska ograničenja“ (Ibid).

Realizam kao škola učenja ili teorija, i praksa nije isto, ali je važno napomenuti razvoj tih ideja u prošlosti. Tomas Hobs (Thomas Hobbes) je u jednoj misli iskazanoj u rečenici „rat svih protiv svih“ jednostavno utemeljio shvatanje ove teorije čiji su predstavnici i Tukidid (Θουκυδίδης), Sveti Avgustin (Aurelius Augustinus Hipponensis) i Nikolo Makijaveli (Niccolò di Bernardo dei Machiavelli). Ideja koja je u osnovi realizma je da su se pojedinci organizovali u države i da svaka od njih želi da ostvari svoje nacionalne interese definisane kroz silu. Realistička škola prevladuje u SAD kao ostatak Hladnog rata i tadašnje ravnoteže snaga. Nakon Hladnog rata došlo je do popuštanja realističkog pristupa i usvajanje elemenata idealističkih pravaca. Vudro Vilson (Thomas Woodrow Wilson) američki predsednik iz perioda Prvog svetskog rata smatra se začetnikom idealističkog usmerenja spoljne politike. Neorealisti su dogradili stavove realizma i današnji svet promišljaju kroz međunarodne strukture koje ograničavaju delovanje država. Intervencionizam se može osloniti i na ovu teoriju, ali po određenim uslovima koji nisu međunarodni nego domaći.

Američka spoljna politika je oduvek išla u dva pravca: prema realističnoj odbrani nacionalne bezbednosti definisane u relativno uskom smislu, i prema ekspanzivnom shvatanju američkih težnji koje se direktno naslanjaju na izuzetnost američkih institucija i mesijansku veru u njihovu univerzalnu primenjivost - bivši državni sekretar Henri Kisindžer (Henry Alfred Kissinger) predstavlja tu realističku struju dok liberalnu internacionalističku tradiciju predstavlja Vudro Vilson, osnivač Lige naroda ali i republikanske i demokratske administracije, koje su pomogle osnivanju međunarodnih institucija, kao Severnoamerički slobodnotrgovinski sporazum (The North American Free Trade Agreement) i Svetska trgovinska organizacija (The World Trade Organization) (Ibid.). „Američki realisti, počev od Brenta Skaukrofta (Brent Scowcroft), preko Kolina Pauela (Colin Luther Powell), Džejmisa Bejkera (James Addison Baker III), pa do Lorenasa Iglbergera (Lawrence Sidney Eagleburger), nisu verovali da Sjedinjene Države treba da preuzmu teret rešavanja balkanske krize, niti bilo koje druge *humanitarne* krize u svetu“ Robert Kejgan (Robert Kagan) na-

pominje (Kejgan, 2003: 114).

Šta je dominantna ideologija savremenog Zapada i ko je gospodar u novim uslovima planetarnog rasporeda snaga, kakve su osnovne crte njegovog pogleda na svet, šta on misli o svetu, istoriji, sudbini čovečanstva pitao se Aleksandar Dugin (Александр Гельевич Дугин) i dao odgovor da na Zapadu postoji dominantna ideologija, koja nije manje totalitarna i netrpeljiva od bilo koje druge, samo što ima posebne oblike i principe, drugačije filozofske premise, istorijsku bazu različitu od nama poznatih uobičajenih ideologija – ideologija liberalizma (Дугин, 2000: 689–690). Liberalna ideologija je *desničarska* u usko ekonomskom smislu i *levičarska* u smislu humanitarne retorike, pa je na poseban način totalitaran – umesto direktnih fizičkih represalija za one koji drugačije misle, pribegava se taktici blagog gušenja, postepenog istiskivanja na periferiju društva, ekonomskog gušenja disidenata i oponentata (Ibid).

Međunarodni liberalizam jednako je teorija koliko i politička ideologija. Pošto su pobornici ove teorije često i vernici ove ideologije ponekad je teško odvojiti činjenice od uverenja. Kao rezultat liberalna teorija u međunarodnim odnosima obično kombinuje naučne nalaze i fond nadanja, a liberalni teoretičari nalazeći se između objektivnosti i subjektivnosti variraju između objašnjavanja i bodrenja (Puchala, 2003: 189). Kejganovim rečima: „SAD predstavljaju jedno liberalno društvo, i s obzirom na to da veruju u silu, za njih ona mora biti sredstvo unapređenja principa liberalne civilizacije i liberalnog svetskog poretka“ (Kejgan, 2003: 58).

Steven Larabi (F. Stephen Larrabee) 1994. godine u jednom tekstu navodi da je: „Jugoslovenski sukob pokrenuo veliku raspravu u SAD o njenim interesima u posthladnoratovskoj eri. Javile su se dve glavne škole mišljenja. Na jednoj strani su *neovilsonijanci* koji smatraju da bi propust da se izvede jača, iako ograničena, vojna akcija protiv Srba izložio podsmehu pozive SAD za stvaranje *novog svetskog poretka* i rizikovao da ohrabri buduće agresije. Na drugoj strani su *neorealisti* koji smatraju da SAD nemaju vitalne interese u Jugoslaviji i da se ne smeju vojno mešati. Debata o Jugoslaviji se, štaviše, ukrstila i dala podsticaj široj debati u američkoj političkoj i vojnoj eliti o upotrebi američke vojne sile u posthladnoratovskoj eri. Dok su delovi Stejt departmenta zagovarali aktivniju politiku SAD u Jugoslaviji, uključujući selektivnu primenu američke vazduhoplovne sile, američka vojska je bila energično protiv upotrebe američkih oružanih snaga u Jugoslaviji, strahujući da bi Jugoslavija mogla biti klizavo tle koje bi uvuklo SAD u dugotrajni, i verovatno unapred izgubljeni, građanski rat“ (Simić, 1997: 195).

PRVA KLINTONOVA ADMINISTRACIJA

U januaru 1993. godine, Vilijem Džeferson Bil Klinton (William Jefferson Bill Clinton) čije je prvobitno prezime bilo Blit (Blythe) je postao četrdeset drugi predsednik SAD, a Al Gor (Albert Arnold Gore Jr.) njegov podpredsednik. Prilikom inauguracije Klinton je izjavio sledeće: „Kada su naši vitalni interesi osporeni, ili se prkosi volji i savesti međunarodne zajednice, mi ćemo delovati mirnom diplomatijom kad god je moguće,

i uz silu kada je potrebno“ (Clinton, 1993). Da bi Savet bezbednosti UN bio taj koji određuje tu volju još uvek je bilo lako reći, ali je uvedena sintagma *savest međunarodne zajednice* za koju još nije bilo lako naslutiti pravo određenje. Kasnije se to kristalisalo u vidu saveta, preporuka i medijskog uticaja nove nomenklature motivisanih intelektualaca koji nisu deo zvanične administracije SAD ali imaju uticaj na nju. Tako je došlo do politike uplitanja (engagement).

Klinton je definisan kao liberal unutrašnje politike i realista spoljne politike: „Unutrašnja obnova bila je centralna tema prvog Klintonovog mandata, ali pošto se spoljna politika nije mogla ignorisati, Klintonovo stavljanje težišta na globalizaciju obezbedilo mu je ugodnu formulu da objedini unutrašnju i spoljnu politiku u jedinstvenu, koherentnu temu, što ga je oslobodilo obaveze da definiše i sledi disciplinovanu spoljopolitičku strategiju“ (Bžežinski 2009, 51). Još pre inauguracije nakon izbora novembra 1992. godine Klinton je razgovarao sa načelnikom generalštaba, koji je odlučio da se posle izbora penzionise, Kolinom Paelom koji o tome kaže: „Pitao me je o Bosni – želeo je da zna da li postoji neki način da utičemo na situaciju tamo, recimo kroz vazdušne napade“ (Pael i Persiko, 2001: 611). Još tada je Klinton imao plan korišćenja vazdušnih napada.

Novi predsednik SAD imenovao je Entoni Lejka (William Anthony Kirsopp Lake) za svog savetnika za nacionalnu bezbednost o kome se kaže: „Klinton je bio veoma nestrpjiv kada mu se nameću teme iz spoljne politike koje nemaju očigledno rešenje, kao što je bila Bosna i slično a Lejk ga je obično obavestavao o ovim stvarima rano ujutru, kada je bio najnervozniji“ (Halberstam, 2003: 372). Lejk, bivši spoljopolitički službenik, radio je pod Henrijem Kisindžerom koji je predsedniku Niksonu (Richard Milhous Nixon) bio savetnik za nacionalnu bezbednost i kao direktor Odeljenja državne politike za planiranje osoblja za vreme administracije predsednika Kartera (James Earl Carter Jr.). Tokom Karterovih godina, Lejk je bio svedok negativnih efekata birokratskih razmirica između državnog sekretara Sajrusa Vensa (Cyrus Roberts Vance) i savetnika za nacionalnu bezbednost Zbignjeva Bžežinskog (Zbigniew Kazimierz Brzezinski) pa je Lejk bio efikasan u održavanju dobrih odnosa sa državnim sekretarom Vorenom Kristoferom (Warren Minor Christopher) u razvoju atmosfere saradnje. Lejk je u početku održavao nizak javni profil, izbegavajući javne nastupe i televizijske intervjuje, kako ne bi potisnuo državnog sekretara kao što je Kisindžer radio Niksonovoj administraciji (History of the National Security Council 1997) Diskretno je pravio pregled osnovnih pitanja aktuelne američke spoljne politike. Izdvajamo tri važna pitanja: Kada su američki interesi najbolje zadovoljeni oslanjanjem na multilateralne mirovne operacije i kada su oni najbolje zadovoljeni akcijama koje su jednostrane ili prethodno nisu odobrene od strane UN-a? Po pitanjima koja se tiču NATO/KEBS-a politika SAD bi trebalo da bude razvijena sa opcijama i predloženim planovima delovanja; Na koji način bi američki obavestajni sistem mogao obezbediti informacije na redovnoj (a ne *ad hoc*) osnovi o raznim delovima sistema UN-a i njegovih operacija na terenu (Lake 1993 February).

U septembru 1993. godine kao odgovor na kritike da Klintonova

administracija nije odgovarajuće objasnila svoju spoljnu politiku, Lejk je počeo da se pojavljuje kao javni govornik. Izdvajamo najznačajnije delove Lejkovog govora održanog u Školi naprednih međunarodnih studija Univerziteta „Džons Hopkins“ (School of Advanced International Studies, Johns Hopkins) pod nazivom „Od zaprečavanja do širenja“ kao svojevrsna strategija kontinuiteta: „...Oni od nas koji veruju u imperativ našeg međunarodnog angažmana ponovo ga moraju podupreti. ...Veliki izazov po našem mišljenju, za našu politiku i međunarodne institucije u ovoj eri je činjenica da se većina sukoba odvijaju u okviru jedne nacije pre nego među nacijama. ...Poslednjih godina, vode se razgovori o tome kada da upotrebimo silu uključujući skup vitalnih pitanja kao što su to da li naše snage dostižu naše ciljeve, da li možemo da se borimo i pobedimo u periodu koji je prihvatljiv, da li imamo razuman izlaz, da delamo ili ne, da li postoji javna podrška Kongresa. Ali smo prevideli strateško pitanje – pitanje „gde“ – koje postavlja kontekst za takve vojne odluke. ... NATO će ostati oslonac evropske i atlantske stabilnosti, kao što i predsednik veruje, a članice moraju da se obavežu na osavremenjavanje uloge NATO-a u ovoj novoj eri. ...Naši naponi u Somaliji i Bosni su važan izraz našeg ukupnog angažmana, ali oni po sebi sami ne definišu naše šire strategije u svetu. Sukob u Bosni zasluđuje američki angažman: to je velika humanitarna tragedija, uslovljena etničkim varvarstvima, ona je proistekla iz agresije na nezavisnu državu koja se nalazi u Evropi pored tržišta u nastajanju i novih demokratija koje mogu sve previše lako eksplodirati u širi balkanski sukob. ... vraćamo se na podele i debati o našoj ulozi u svetu koje su stare koliko i naša Republika. S jedne strane je protekcionizam i ograničeno angažovanje u inostranstvu, a na drugoj je aktivno američko angažovanje u ime demokratije i proširenja trgovine“ (Lake 1993 September).

Vidimo iz navedenog teksta da je od bivše Jugoslavije ostala samo Bosna i to *humanitarna tragedija uslovljena etničkim varvarstvima, ona je proistekla iz agresije na nezavisnu državu*. Ono što je Bušova administracija propustila da učini, a to je da očuva SFRJ, ubuduće će Klintonova težiti da učini kako za Hrvatsku, tako i za Bosnu i Hercegovinu, ali ne i Srbiju. Naročito će to doći do izražaja od 1995. godine kada je „Bosna postala simbol američke spoljne politike“ (Halberstam, 2003: 408). Srbija, isto tako republika bivše Jugoslavije, nije očuvavana. O doslednosti spoljne politike Vašingtona je teško govoriti. Kako priznaju neke ovdašnje američke diplomate: „gorka istina je da Amerika nikad nije ni imala doslednu politiku na Balkanu“ (Ignjatijef, 2001: 48). Najvažniji deo Lejkovog izlaganja je zapravo da naslednica doktrine zaprečavanje mora biti strategija proširenja, širenja svetske slobodne zajednice tržišnih ekonomija jer osnovni bezbednosni interesi SAD od toga zavise (Kegley & Wittkopf, 1996: 72). Izgradnja odgovarajuće prakse bila je problem.

Intelektualac Lejk bio je zagovornik neovilsonizma i video ga kao pragmatiski put ka ostvarenju stabilnog sveta koji nije naivno liberalan ni surovo realističan (Friedman, 1993). U vreme predsednika Vilsona cilj i želja da se postigne demokratija američkog tipa na Haitiju 1916. nije ostvarena uplitanjem u revoluciju i posle neuspeha ojačala i prerasla do uverenja kako SAD nemaju drugi izbor nego da nametnu svoja rešenja, čak

i ako to znači upotrebu sile i vojnu intervenciju (Link, 1960: 549–550). U pitanju je nametanje demokratije, onako kako je Amerikanci shvataju, bilo kojim načinom, ali je to tada bilo na Karibima gde su SAD hegemon još od Monroove doktrine (James Monroe) 1823. što se na Haitiju i Klintonu 1994. zadesilo. Klintonova doktrina bila bi: „Intervenišemo samo kada ne postoji vitalni interes nacionalne bezbednosti, posebno ako ga podržava domaća interesna grupa, a rizik od žrtava je nizak“ (Clawson, 1997). Žrtve su u smislu državljana SAD.

Mirovne operacije nisu i ne mogu biti centralna tema američke spoljne politike. Međutim, kao što predviđa „Američka politika reforme novih mirovnih operacija“ od 5. maja 1994. godine, pravilno osmišljena i dobro izvršena mirovna operacija može biti koristan element u službi američkih interesa (President Clinton Signs Presidential Decision Directive, 1994). Upravo u ovoj odluci se nalazi izvor američkih interesa na Zapadnom Balkanu koja su delovanjem u kasnijem periodu uokvirena u novu doktrinu.

Predsednička direktiva PDD 25 koju je Klinton potpisao maja 1994. godine je sumirni prikaz stavova administracije o multilateralnim mirovnim operacijama gde se nabrajaju činioци koji se moraju uzeti u obzir pre ulaska u mirovne operacije, a to su: unapređenje američkih interesa, sredstva za obavljanje misije, razmatranje posledica neulaska u akciju, realistički kriterijum za završetak operacije, pristanak sukobljenih strana i prekid oružanog sukoba. Teritorijalni sporovi, oružani etnički sukobi, građanski ratovi, od kojih bi mnogi mogli da se preliju preko međunarodnih granica i kolaps državnih organa u nekim zemljama su među trenutnim pretnjama miru pa iako mnogi od tih sukoba ne mogu direktno da ugroze američke interese, njihov ukupni efekat je značajan (Clinton Administration Policy on Reforming Multilateral Peace Operations, 1996). Propale države i naročito one koje su u procesu raspada su shvaćene kao pretnja.

Dva dana ranije Pola Džons (Paula Jones) podnosi građansku tužbu protiv Klintona pred američkim Okružnim sudom u Litl Roku, Arkanzas, tražeći odštetu od 700.000 dolara za „svojevoljno, nečuveno i zlonamerno ponašanje“ u hotelu Ekelsior u Little Roku 8. maja 1991. i optužuje ga da je „seksualno uznemiravao i napadao“, a zatim i klevetao demantijima (Key events in the Jones v. Clinton lawsuit 1998). Takvog predsednika nije puno ni interesovao sadržaj bilo koje direktive, pa i sasvim nove politike. Bžežinski navodi da je: „Predsednik, osobito u prvom mandatu, bio više učesnik nego dominantni glas, i kada bi se sastanak okončao nije se tačno znalo koja odluka je donesena i da li je uopšte donesena“ (Bžežinski, 2009: 53). Odlučnost će sazreti kasnije.

Neintervencija je konzervativni princip u smislu da poštuje i nastoji da očuva strukturu međunarodnog poretka protiv svih jednostranih promena dok samoopredeljenje, međutim, zahteva od strukture međunarodnog poretka da se promeni da može da podržava intervenciju od strane trećih lica u borbi grupe za nezavisnost od tuđe vlasti (Beitz, 1979: 93). To bi podrazumevalo liberalnu politiku uključenosti Amerike u poslove svih država, ili bar pojedinih na koje se nameri. Milioni Amerikanaca mislili su da je Klintonova administracija ne samo zla već skoro satanska, plašeći se

njenog internacionalizma kao prikrivenog uvođenja jedne svetske vlade, „novog svetskog poretka“ (Dženkins, 2002: 240).

Sklapanje Dejtonsko-Pariskog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu je dalo Klintonu novu snagu na temelju uspeha spoljne politike (Мирков, 2016: 345–361). Mediji, javnost i glasači u SAD su dobro nagradili njegovu administraciju. Klinton je ubedljivije nego prvi put, ali opet sa manje od polovine glasova pobedio republikanskog kandidata, ovog puta Boba Dola (Robert Joseph Dole) i još jednom ostavio na trećem mestu nezavisnog Ros Peroa (Henry Ross Perot).

DRUGA KLINTONOVA ADMINISTRACIJA

Sendi Berger (Samuel Richard Berger) kao novi savetnik za nacionalnu bezbednost je inicirao reviziju principa spoljne politike drugog Klintonovog mandata (1997–2001). Berger koji je bio Lejkov zamenik od 1993. godine i dugogodišnji Klintonov savetnik za spoljnu politiku, postao je savetnik za nacionalnu bezbednost marta 1997. godine, nakon što je Klinton nominovao Lejka za direktora CIA koji se kasnije povukao iz nominacije. Promena u spoljnoj politici uključivala je integraciju Istočne i Zapadne Evrope, bez izazivanja tenzija sa Rusijom, promovisanje otvorene trgovine, poboljšanja odbrane od transnacionalnih pretnji kao terorizam i droge, pa se u proleće i leto 1997. godine, Savet za nacionalnu bezbednost bavio pitanjima kao što je proširenje NATO-a (History of the National Security Council, 1997). Osim članstva, trebalo je i geografski povećati oblast delovanja.

Na mestu državnog sekretara umesto Vorena Kristofera, koji pored mlađeg predsednika Klintona nije bio primetan u svojoj ulozi i skoro neprimetno nestao sa scene, našla se Medlin Olbrajt (Madeleine Albright, ranije Jana Korbel) koja je do tada bila ambasador SAD pri UN. „Ubrzo pošto je postala prva žena na položaju državnog sekretara, obratila se za savet diplomatama i spoljnopolitičkim stručnjacima koji su zagovarali doktrinu ‚humanitarnog intervencionizma‘: Zbignjevu Bžežinskom, Mortonu Abramovicu (Morton Isaac Abramowitz), Džordžu Sorošu (George Soros, ranije György Schwartz) i Lesli Gelbu (Leslie Howard Gelb) predsedniku Saveta za spoljne odnose (The Council on Foreign Relations). Očigledno je želela da novu doktrinu što pre proveri u praksi čak i po cenu da jedan komplikovan i star etnički spor, kao što je kosovska kriza, stavi u problematične okvire ‚humanitarnog intervencionizma‘ u čemu je krupnu ulogu odigrao upravo Morton Abramovic koji je već od Dejtonskog sporazuma aktivno podržavao separatistički pokret na Kosovu da bi se na konferenciji u Rambujeu pojavio u ulozi glavnog političkog savetnika albanske delegacije, a to je išlo na ruku tzv. „Oslobodilačkoj vojsci Kosova“ (OVK, Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK) koja je podsticala oružani sukob i humanitarnu krizu upravo da bi obezbedila podršku najmoćnijeg vojnog saveza u savremenom svetu za svoje ciljeve“ (Симић, 2000). Morton Abramovic se može smatrati jednim od vodećih autora doktrine humanitarnog intervencionizma, a geopolitičku dimenziju novog strateškog koncepta NATO-a razradio je Zbignjev Bžežinski u nizu govora, članaka i

u knjizi *Velika šahovska tabla: američki primat i njegovi geopolitički ciljevi* (Ibid., Zbignjev Bžežinski 1999). Pretvaranje jedne zemlje srednje veličine poznate po otporu imperijama kao što je Jugoslavija, u niz nacionalnih država u kojima se jeftino eksploatišu prirodna bogatstva i obrazovana radna snaga i gde se mogu praviti vojne baze SAD kao odskočna daska prema Kaspijskom basenu bogatom naftom je prepoznatljivo u ovom delu Bžežinskog. Trebalo je naći način kako.

Henri Kisindžer kaže da: „Nova doktrina humanitarne intervencije polazi od pretpostavke da su humanistička uverenja toliko duboko ukorenjena u američku tradiciju da se u njihovu odbranu, bilo gde u svetu, mora rizikovati imovina, i u izuzetnim slučajevima, ljudski životi“ (Kisindžer, 2003: 284). Naravno, ako može bez gubitaka američkih života. „Humanitarna intervencija pripada idealističkom pristupu, koji naglašava promociju vrednosti pri vođenju spoljne politike i priklanja se uverenju da spoljne politike posebnih zemalja mogu, a ponekad to i čine, menjati svet na bolje“ (Mandelbaum, 2006: 70–71). Stabilan i siguran međunarodni poredak koji olakšava trgovinu je svakako globalni cilj. Posebna ili izuzetna zemlja u ovom slučaju je Amerika kao jedina kojoj pripada to pravo da menja stvari na bolje za sebe i svoje saveznike.

Kisindžer navodi da: „Zemlje u razvoju uglavnom interpretiraju doktrinu humanitarne intervencije kao mehanizam pomoću koga industrijske demokratije potvrđuju neokolonijalnu hegemoniju“ (Kisindžer, 2003: 295). Na to dodaje: „Wilsonovski principi su bili dominantna motorna snaga zapadne spoljne politike na Balkanu – u Bosni da okonča surovi građanski rat i na Kosovu, u suštini, da prenese vlast sa Srbije na većinu stanovništva, koje je etnički albansko“ (Ibid: 285, 286). Kisindžer još piše: „U Bosni je bila reč o građanskom ratu u zemlji koja je formalno priznata od UN nakon raspada Jugoslavije“ (Ibid: 292). Kisindžer dalje određuje izopačenost izmenjenih principa koji više nisu univerzalni: „Kad se bliže pogleda, postaje očigledno da osnovni princip nove etičke spoljne politike nije primenjivan na velike zemlje, niti na njihove saveznike, kao ni na zemlje koje imaju značajnu domaću konstituantu u većim demokratskim društvima“ (Ibid: 289). Pravila ne važe za SAD i koaliciju koju oni predvode i jake zemlje koje mogu da se odupru ili utiču na drugi način, savez.

Za vreme drugog Klintonovog mandata, njegov specijalni izaslanik za Balkan Ričard Holbruk (Richard Charles Albert Holbrooke) kao i u prvom, je govorio da „američku politiku na Balkanu stvara neformalna „ekipa“ koju zove po imenima: Sendi (Berger), savetnik za nacionalnu bezbednost, Stroub (Talbot), zamenik državnog sekretara i Medlin (Olbrajt)“ (Ignjatijef, 2001: 16).

Koliko je Medlin Olbrajt stala u odbranu nove američke uloge u svetu vidi se i po njenoj izjavi datoj 1996. godine u emisiji *60 minuta* (60 minutes, CBS News, TV airdate 12 May 1996) novinarki Lesli Stal (Lesley Rene Stahl) na čije je pitanje o dugogodišnjim ekonomskim sankcijama Iraku i informaciji UN-a da je zbog toga umrlo pola miliona dece, mnogo više nego u Hirošimi, odgovorila: „Mislim da je to težak izbor, ali ova cena, mi mislimo – da je ta cena vredna toga“ (FAIR 2011). Nije odredila u odgovoru čega je to vredna cena, ali nije ni novinarka prećutavši hege-

moniju njihove države na celoj planeti. Iako se Medlin Olbrajt ogradila i rekla u množini „mi mislimo“ da je vredno naškoditi životima nevinih koji nemaju uticaja na odluke diktatora i prouzrokovati njihovu smrt, ova izjava nije doprinela dobrim odnosima SAD i muslimansko-arapskog sveta. Zapravo sama činjenica da je takva spoljna politika vođena prema narodu jedne zemlje drugog civilizacijskog kruga neumitno je vodila do događaja od 11. septembra 2001. godine. Bespomoćnost dece, i odraslih stvorila je želju za odmazdom baš tog datuma na jedanaestogodišnjicu uvođenja Novog svetskog poretka od strane oca istoimenog tadašnjeg američkog predsednika Džordža Buša..

Medlin Olbrajt je poznata po još jednoj izjavi snimljenoj za televizijsku publiku 1999. godine pre bombardovanja SRJ, na srpskom jeziku, a ona počinje sa: „Amerikanci ne mrze Srbe“ (Albright, 1999). Nije jasno da li je i ta rečenica bila samoubeđivanje, opravdanje svetskoj javnosti ili samo interes uticaja na javnost bez pravog upliva emocija. Jasno je da obični građani SAD ne mrze Srbe i da obe nacije pripadaju hrišćanstvu i istom filozofskom krugu. Zato i nije bilo uzvratnih napada na Ameriku i njene građane od strane Srba, ali to nije sprečilo mnoge scenariste u SAD da osmisle filmove u kojima su Srbi teroristi, kao što su prikazivani i Arabi. Primer je film *Mirotvorac* scenariste Majkla Šifera (Michael Schiffer), u režiji Mimi Lejder (Mimi Leder), producenta Branka Lustiga u kome diplomata Republike Srpske pribavlja male nuklearne bombe ukradene u Rusiji i nosi jednu u Njujork da je aktivira u zgradi UN kako bi osvetio svoju porodicu pobijenu u ratu. Devet marinaca SAD ginu nakon što su helikopterom ušli na teritoriju Rusije sprečavajući širenje oružja za masovno uništenje, dok IFOR u Bosni upada u kuću diplomate, a na Menhetnu Srbi ubijaju dva policajca da bi na kraju u crkvi pre deaktiviranja pukovnik SAD rekao: „To nije naš rat“, a Srbin pre pogibije odgovorio: „Sada jeste“ (The Peacemaker, 1997).

Zabava koja se postiže filmom kao fikcijom ipak ostavlja utisak na građane SAD koji se retko pitaju o spoljnoj politici, ali čine osnov političkog života svojim glasanjem i uticanjem na druge načine. Posle takvog filma ko ne bi osećao barem određeni strah ili bar sumnju u dobre namere Srba prema SAD, ako ne i mržnju za koju je u trenutku dok ih bombarduje, američki državni sekretar izjavila da je nema. U svakom slučaju izjava nije pomogla narodu i zemlji u kojoj je Medlin Olbrajt našla utočište sa roditeljima kao dete dok je bila izbeglica iz Čehoslovačke, odakle je poreklom. Posle bombardovanja insistira se na odvajanju Kosova i Metohije uprkos Vojno-tehničkom sporazumu u Kumanovu sa NATO snagama i Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN.

Kao pojačani nastavak politike koju su uobličavali Medlin Olbrajt i njeni saradnici i savetodavci, brojni bivši zvaničnici administracije bivšeg predsednika Buša, koji se od 1997. predstavljaju pod imenom „Projekat za novi američki vek“ (The Project for a New American Century), podneli su 2000. godine manifest za dolazećeg predsednika: „Obnova američke odbrane – Strategija, snage i resursi za novi američki vek“ koji je produžetak Dokumenta o smernicama odbrane iz 1992. godine napisan od strane Pola Volfovica, a potpisan od mnogo ljudi koji su ubrzo i vodili američ-

ku spoljnu politiku (Donnelly, Kagan & Schmitt, 2000). Sveobuhvatnom promenom taktike koja se sprovodila pola veka, dokument je potpuno odbacio multilateralizam. „Projekat za novi američki vek“ je likovanje nad tim da se sa kolapsom komunizma pojavila nova perspektiva i poziva na jednostranu globalnu hegemoniju jedine supersile na svetu navodeći da se „U ovom trenutku Sjedinjene Države ne suočavaju sa globalnim rivalom. Američka Velika strategija treba da ima za cilj očuvanje i proširenje ovog povoljnog položaja što je dalje moguće u budućnost“ (Atwood, 2010: 223). U sličnom tonu bila je i spomenuta knjiga Zbignjeva Bžežinskog o američkom primatu, *Velika šahovska tabla*. Kina, pa i Rusija jesu rivali na koje se računalo, ali mnogo kasnije u ovom veku.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Činjenica je da je ishod raspada Jugoslavije mogao biti gori da se ova zemlja nalazila van Evrope ili da je na njenom tlu nađeno više nafte i gasa. Tada bi posledice po građane bile kao u Iraku ili Libiji. SAD snose krivicu za mešanje u sukob na jednoj strani radi pojednostavljivanja etničkog stanja na terenu proterivanjem jednog etniciteta (primer Krajina) ili suzdržavanje od pružanja dobrih usluga na početku krize navodeći na odustajanje od postignutog dogovora za Bosnu i Hercegovinu pre rata (Kutiljerov plan za Bosnu i Hercegovinu) ili namećući jednostrano odvajanje Kosova i Metohije diktatom Srbiji posle rata kako bi se steklo naknadno moralno opravdanje za bombardovanje (uvođenjem UN u proces). Na Kosovu imperativ promocije demokratije bleđi. SAD su prostor Balkana koji je bio u težištu sukobljenosti interesa u Hladnom ratu sada htele potpuno da zauzmu (Мирков, 2020: 276).

Narušavanjem svih principa, od autoriteta Saveta bezbednosti UN do drugačijih standarda, nametanja statusa pre demokratizacije i ekonomske stabilizacije, Vašington ima nameru da stvori uslove prisilne poslušnosti za jedne i dužne odanosti za druge u regionu po manihejskoj podeli na prijatelje i neprijatelje. Interesi su Americi zapravo ono što čini osnov podele, ali, gledano mehanički, bez udubljenja u temu i sadržaj odnosa, to kviri odnose u budućnosti i generator je nestabilnosti regiona. Kada se Amerika umeša u neki spor podržavajući jednu stranu, tada je ta strana manje sklona kompromisu, što se pokazalo i u bivšoj Jugoslaviji – i to na štetu srpske strane u svakom od slučajeva na Balkanu. Pojednostavljeni prikaz sukoba je odredio ko je dobar, a ko loš u regionu i naveo na trajan odnos prema jednom etnicitetu na Balkanu kao dežurnom krivcu kom uvek sleduje trpno stanje u svakom pogledu.

Srbija i Srbi kao etnicitet pripadaju istom filozofskom krugu kom su nekada pripadale i SAD i Zapad uopšte, dok religijski pripadaju hrišćanstvu, a hantingtonovski gledano pravoslavnoj civilizaciji i svakako su u Evropi. Tektonske promene u američkom prilazu rešavanju međunarodnih problema dovele su do promene statusa prava i tumačenja ugovornih obaveza međunarodnog karaktera, naročito prema Ujedinjenim nacijama. Ravnoteže u globalnim odnosima nije bilo 1990-ih godina, ali se stvorila nada da će u novom veku (američkom, kako su ga nazvali konzervativci u

SAD) biti više poštovani i interesi drugih jer se multipolarnost već nazire.

ЛИТЕРАТУРА

- Atwood, Paul L. *War and Empire: The American Way of Life*. New York: Pluto Press, 2010
- Albright, Madeleine K. „Remarks to the Serbian People“. Washington, D.C.: Secretary of State, March 26, 1999, Internet <https://1997-2001.state.gov/statements/1999/990326c.html> 09/02/2021
- Beitz, Charles R. *Political theory and international relations*. New York: Princeton University Press, 1979
- Bergner, Džefri T. *Novi svetski poredak: Nove super sile Nemačka, Japan, SAD*. Beograd: Beleta, 1994.
- Bush, George H. W. „Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit“ 1990-09-11, The George Bush Presidential Library and Museum, Public Papers, Internet <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2217> 05/02/2021
- Bžežinski, Zbignjev. *Velika šahovska tabla: američki primat i njegovi geopolitički ciljevi*. Podgorica: CID, 1999.
- Bžežinski, Zbignjev. *Druga šansa Amerike: Tri predsednika i kriza američke supersile*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Clawson, Patrick. „The Clinton Doctrine“. The Washington Institute for Near East Policy, Dec 28, 1997, Internet <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/clinton-doctrine> 29/01/2021
- Clinton, William J. „Inaugural Address“. Washington D.C. January 20, 1993, Internet, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-51> 16/01/2021
- Clinton Administration Policy on Reforming Multilateral Peace Operations (PDD 25)*, Bureau of International Organization Affairs, U.S. Department of State, Publication Num. 10161, Washington, February 22, 1996, Internet, <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd25.htm> 11/01/2021
- Donnelly, Thomas, Donald Kagan & Gary Schmitt. *Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New American Century*. Washington D.C.: The Project for a New American Century, 2000. Internet, <https://wikispooks.com/w/images/3/37/RebuildingAmericasDefenses.pdf> 18/01/2021
- Дугин, Александр. *Основы геополитики: Геополитическое будущее России. Мыслить пространством*. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 2000.
- Dženkins, Filip. *Istorija Sjedinjenih Država*. Beograd: Filip Višnjjić, 2002.
- FAIR. „Mistakes, Madeleine Albright and Dead Iraqi Children“, Fairness & Accuracy In Reporting, Inc. July 2011, Internet, <https://fair.org/uncategorized/mistakes-madeleine-albright-and-dead-iraqi-children> 02/02/2021
- Friedman, Thomas L. „Clinton's Foreign Policy: Top Adviser Speaks Up“. *The New York Times*, New York, Oct. 31, 1993, Internet <https://www.nytimes.com/1993/10/31/world/clinton-s-foreign-policy-top-adviser->

- speaks-up.html 19/01/2021
- Fukuyama, Francis. „The End of History?“. *The National Interest*, Washington, DC: The Center for the National Interest, No 14, Summer 1989, pp. 3-18
- Fukujama, Frensis. „Američki konzervativizam“. *Odjek*, Proljeće 2003.
- Gellman, Barton. „Keeping the U.S. First; Pentagon Would Preclude a Rival Superpower“. *The Washington Post*, Washington, D.C. Mar 11, 1992 A.01, Internet, <http://goodtimesweb.org/overseas-war/2014/wp-pentagon-us-ritual-superpower-mar-11-1992.html> 29/01/2021
- Halberstam, Dejvid. *Rat u vreme mira: Buš, Klinton i generali*. Beograd: BMG, 2003.
- History of the National Security Council 1947–1997*, Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, United States Department of State, Washington, August 1997, Internet, <http://www.fas.org/irp/offdocs/NSChistory.htm> 10/01/2021
- Huntington, Samuel P. „The Clash of civilizations“. *Foreign Affairs* Vol. 72, No3, Summer 1993, pp. 22–49
- Ignjatijef, Majkl. *Virtuelni rat*. Beograd: Biblioteka Samizdat Free, B92, 2001.
- Kegley, Charles W. & Eugene R. Wittkopf. *American Foreign Policy: Pattern & Process*, Fifth edition. New York NY: St. Martins Press 1996.
- Kejgan, Robert. *O raju i moći: Amerika i Evropa u novom svetskom poretku*. Beograd: Čarobna knjiga, 2003.
- Key events in the Jones v. Clinton lawsuit, *The Washington Post*, Washington 1998 Internet, <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/special/pjones/timeline.htm> 20/01/2021
- Kisindžer, Henri. *Da li je Americi potrebna spoljna politika: U susret diplomatiji XXI veka*. Beograd: BMG, 2003.
- Krauthammer, Charles. „The Unipolar Moment“. *Foreign Affairs*, Vol. 70, No 1, Winter 1991, pp. 23–33
- Lake, Anthony. *Multilateral Peacekeeping Presidential Review Directive/ NSC-13*, Washington D.C. The White House, February 15, 1993, Internet, <http://www.fas.org/irp/offdocs/prd/prd-13.pdf> 27/01/2021
- Lake, Anthony. *From Containment to Enlargement, Remarks of Assistant to the President for National Security Affairs*, Washington, D.C. Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, September 21, 1993, Internet, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html> 28/01/2021
- Link, Arthur S. *Wilson, Volume III: The Struggle for Neutrality, 1914–1915*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1960.
- Mandelbaum, Majkl. *Treba li svetu golijat?* Beograd: Filip Višnjić, 2006.
- Мирков, Жељко. „Делатност Ричарда Холбрука у својству специјалног изасланика председника Америке 1995. године“. *Српска политичка мисао* 51, 1 (2016): 345–361. doi.org/10.22182/spm.5112016.17

- Мирков, Желько. „Депеше америчких дипломата као извор за проучавање стварања Балканског пакта 1953–1954. године“. *Архив* XXI, 1–2 (2020): 260–277.
- Paul, Kolin i Džozef Perisko. *Jedna američka priča*. Beograd: BMG, 2002.
- Puchala, James Donald. *Theory and history in international relations*. London: Routledge, 2003.
- President Clinton Signs Presidential Decision Directive Establishing „U.S. Policy on Reforming Multilateral Peace Operations.“* Washington D.C. The White House, May 5, 1994, Internet, <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd25.htm> 18/01/2021
- Simić, Predrag. „SAD, NATO i Jugoslovenska kriza“. U *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, priredili Stojković Momir i Damian Ana, 193–204. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, 1997.
- Simić, Predrag. *Put u Rambuje: Kosovska kriza 1995–2000*. Beograd: Nea, 2000.
- The Peacemaker* (1997), DreamWorks, Spielberg-Katzenberg-Geffen, Internet Movie Database, Internet, https://www.imdb.com/title/tt0119874/videogallery/?ref_=tt_pv_vi_sm 12/01/2021

THEORETICAL AND DOCTRINAL FRAMEWORKS OF IMPOSING AMERICAN INFLUENCE IN THE BALKANS DURING 1990'S

Summary

American foreign policy in the post-bipolar era was based on Western unilateralism theoretically and institutionally, finding support in liberalism and realism because both utilitarian worldviews were inspired by benefit led by Washington's interest. In the 1990s, a number of theorists and officials from both Clinton's administrations influenced the world with neowilsonian enlargement and engagement, irreversibly diminishing the consensus at the United Nations. America kept for itself important decisions introducing political precedents wanting to justify them by international law, explaining it as necessary. Subsequently seeking legitimacy from the UN Security Council for humanitarian intervention gave basis for the survival of the UN, but achieved permanent distrust of small nations, especially Serbs who felt the shortcomings of the unprincipled Washington's foreign policy.

Key words: America, theory, institutions, liberalism, realism, Balkan.

BALKAN SYNTHESSES

Journal for social issues, culture and regional development

Faculty of Philosophy, University of Niš

Vol. VIII, Number 1

Niš, (2021)

Published by

Faculty of Philosophy

University of Niš

Niš, Ćirila i Metodija 2

Publisher

Natalija Jovanović, full profesor, Dean

Proofreading

Marija Šapić

Journal cover

Darko Jovanović

Page break

Darko Jovanović

Format

16 x 25 cm

Print

SCERO PRINT

Print run

150

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze

ISSN 2406 - 1190

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој
Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Година VIII, број 1

Ниш, (2021)

Издавач

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу
Ниш, Пирила и Методија 2

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура / коректура

Марија Шапић

Корице

Дарко Јовановић

Прелом

Дарко Јовановић

Формат

16 x 25 cm

Штампа

SCERO PRINT

Тираж

150 примерака

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze

ISSN 2406 - 1190

Издавачки центар
Филозофског факултета
Универзитета у Нишу

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3+94

БАЛКАНСКЕ синтезе : часопис за друштвена
питања, културу и регионални развој = **Balkan
synthesis : journal for social issues, culture and regional
development** / за издавача Наталија Јовановић. - Год. 1,
бр. 1 (2014)- . - Ниш : Филозофски факултет
Универзитета у Нишу, 2014- (Ниш : Scero
print). - 24 cm

Два пута годишње.
ISSN 2406-1190 = Балканске синтезе
COBISS.SR-ID 210639116